

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Bakalářská práce

Natálie Bočková

Copingové strategie klientů výchovných ústavů
Coping mechanisms of clients of young offenders'
institutions

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Pavlína Vyšínová Ph.D.

Rok předložení práce: 2022

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především své vedoucí Mgr. Pavlíně Vyšínové Ph.D., za její ochotu, cenné rady a zkušenosti, které se mnou sdílela, pečlivou pozornost, kterou této práci věnovala i za to, že se byla vedení práce ochotna ujmout. Poděkování zajisté patří i mým dvěma předešlým vedoucím, PhDr. Davidu Čápovi Ph.D., za to, že toto téma vymyslel a nadchnul mě pro jeho zpracování a doc. PhDr. Iloně Gillernové, CSc., že byla rovněž ochotna vedení mé práce načas převzít a podělit se se mnou o mnohé užitečné rady. Můj vděk patří mým rodičům, kteří neochvějně vytváří každodenní podmínky pro mé studium a bez kterých by nic z této práce vzniknout nemohlo a mému příteli, který mi byl v průběhu psaní práce velkou oporou a provedl mě světem statistické analýzy.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Natálie Bočková

Ve Varnsdorfu dne 13. 12. 2022

Abstrakt

Tato práce se zabývá copingovými strategiemi klientů výchovných ústavů v ČR. V teoretické části nejdříve uvádí základní přehled vybraných teorií copingu, ale především souvislosti copingových strategií s dalšími situačními a osobnostními faktory podstatnými pro klienty VÚ, jako je adolescentní věk, duševní zdraví, rodinné a socioekonomické zázemí a coping v kontextu výchovného zařízení. Dále se teoretická část práce zaměřuje na strukturu ústavní a ochranné výchovy v ČR, její právní základ a několik charakteristik klientů VÚ.

Design výzkumného návrhu je smíšený. V první části navrhujeme měřit copingové strategie klientů VÚ pomocí dotazníku SVF 78 – Strategie zvládnání stresu a porovnat je jednak se standarty pro běžnou českou populaci a dále srovnat mezi sebou výsledky skupiny chlapců a skupiny dívek ze vzorku klientů VÚ. V druhé části výzkumného návrhu formulujeme otázky pro polostrukturovaný rozhovor, který se zaměřuje na copingové strategie klientů VÚ v kontextu konkrétních stresorů, které sami klienti vnímají pro svůj život jako nejpálčivější.

Klíčová slova: coping; strategie zvládnání stresu; výchovný ústav; coping v adolescenci; coping a delikvence

Abstract

This thesis focuses on coping mechanisms of clients of young offenders' institutions or detention centres for adolescents aged 15 – 18 in Czech Republic, locally known as výchovné ústavy. In its theoretical part we first go through a swift overview of a few main coping theories, but mainly we focus on connections between coping and selected personality traits and situational factors that are crucial for the clients, such as adolescent age, mental health, socioeconomical and family background and coping in context of the detention facility. Also, we explain the system of minor correction facilities in Czech Republic.

The design of the research proposal is mixed. Firstly, we propose to use coping strategies questionnaire SVF 78 to examine the differences between population of the clients and standards for general Czech population and also between the groups of girls and boys among the clients. Secondly, we formulate questions for qualitative half structured interviews that focus on the coping mechanisms of the clients in a situational context and connecting the coping with a particular stressors that the clients themselves perceive as main in their lives.

Key words: Coping; Young offenders' institutions; Detention centres for adolescents; Adolescent coping; Delinquent coping.

Obsah

Úvod.....	9
I. Teoretická část.....	11
1. Copingové strategie a některé faktory, které je ovlivňují	11
1.1. Vybrané teorie copingu	11
1.2. Coping v adolescenci	14
1.3. Coping a vybrané osobnostní faktory.....	15
1.4. Coping a duševní zdraví.....	16
1.5. Coping a rodinné zázemí.....	18
1.6. Coping u mladistvých delikventů ve výchovných zařízeních	19
2. Systém ústavní a ochranné výchovy v ČR a některé aspekty života klientů uvnitř VÚ ..	21
2.1. Zákonný základ ochranné a ústavní výchovy.....	21
2.2. Vybrané aspekty života klientů výchovných ústavů	24
II. Empirická část.....	28
3. Cíl výzkumu	28
3.1. Výzkumné otázky a hypotézy	28
4. Metodika.....	29
4.1. Výzkumný soubor	29
4.2. Měřicí nástroje.....	31
4.3. Procedura.....	32
4.4. Analýza dat.....	35
4.5. Etika výzkumu.....	37
5. Diskuse	40
6. Závěr.....	43
Reference.....	45
Seznam příloh.....	48
Přílohy	49

Příloha 1	49
Příloha 2	51

Seznam zkratk

VU – výchovný ústav

DDŠ – dětský domov se školou

EPCHO – oddělení vyžadující soustavnou intenzivní individuální péči

Úvod

Klienti výchovných ústavů jsou v pravém slova smyslu ohroženou skupinou. Jejich domácí prostředí vyhodnotily soudy této země jako natolik nevhodné a jejich chování za problémové do té míry, že se je rozhodly z domácích podmínek vyjmout a zajistit jim k vývoji prostředí náhradní. Tím na sebe ovšem bereme jako společnost závazek, zajistit jim náhradní výchovu v co možná nejlepší kvalitě. Jakákoli snaha o lepší pochopení a v důsledku toho o zlepšování péče o ně je pro celou společnost ve vztahu k této skupině více dlouhodobou investicí než čímkoli jiným.

Copingové strategie, jak budeme mít možnost v rámci této práce vidět, jsou ovlivňovány mnohými faktory a okolnostmi, které jsou pro život klientů VÚ zásadní a některé okolnosti, ve kterých typicky dosavadní životy klientů vykazovaly nedostatky, jako je špatné rodinné zázemí, zhoršené duševní zdraví nebo impulzivita, jsou zároveň prediktory pro neproduktivní copingové strategie a zvýšenou míru stresu. Sama delikvence u mladistvých může bývávat v mnoha případech chápána jako maladaptivní copingový mechanismus, krajní reakce na stres.

Schopnost efektivně reagovat na stres je důležitou životní dovedností, která působí jako mediátor v nespočtu jiných rizikových situací. Z dostupných zdrojů se zdá, že se jedná o dovednost, kterou lze účinně trénovat a zlepšovat se v ní. Proto se domníváme, že je důležité copingové u klientů VÚ zkoumat. Důkladné zkoumání otevře cestu k efektivnějšímu nastavení intervenčních technik a lepší práci s touto populací a v důsledku by mohlo pomoci zlepšit kvalitu života klientů výchovných ústavů a zlepšit efektivnost ústavní a ochranné výchovy.

Tato práce se dělí do několika částí. V první řadě se v teoretické části zaměřujeme na stručný popis některých teorií copingu, primárně teorie Richarda Lazaruse, kterou srovnáme s poznatky několika dalších autorů. V další části uvádíme kompilaci výzkumů, které ukazují, jak souvisí coping s jinými faktory důležitými pro život klientů VÚ, jako například adolescentním věkem, vybranými osobnostními faktory (např. impulzivitou), zhoršeným duševním zdravím u mladistvých, nefunkčním rodinným zázemím, a nakonec jak se projevují copingové strategie u mladistvých v detenčních a výchovných zařízeních. V druhé kapitole teoretické části se zaměřujeme na systém ústavní a ochranné výchovy v ČR a uvádíme několik výzkumů o charakteristikách populace klientů VÚ a fungování ústavní a ochranné výchovy v ČR.

Ve výzkumném návrhu, který je smíšený, navrhujeme zkoumat copingové strategie klientů VÚ pomocí dotazníku SVF 78 – Strategie zvládnání stresu. Zkoumaný vzorek navrhujeme srovnat jednak se standardy pro českou populaci, jednak srovnáváme mezi sebou skupinu chlapců a dívek v rámci populace klientů VÚ. V druhé části výzkumu navrhujeme

polostrukturované kvalitativní rozhovory, jejichž cílem je zjistit copingové strategie v kontextu konkrétních stresových situací.

Zápis citací, odkazy na citace i seznam literatury se řídí doporučeními APA 7. vydání (American Psychological Association, Seventh Edition) s drobnými úpravami zohledňujícími některé specifické prvky českého jazyka.

I. Teoretická část

1. Copingové strategie a některé faktory, které je ovlivňují

1.1. Vybrané teorie copingu

Coping se v běžné řeči někdy překládá jako strategie zvládnání stresu. V místní literatuře se lze setkat s českým ekvivalentem „zvládnání“, my však pro účely této práce zůstaneme u termínu „coping“, který je pevněji svázán s psychologickou terminologií napříč celosvětovou literaturou. Pojem coping je na rozdíl od obecnějšího „zvládnání“ spojován pouze s daným tématem. Výzkum copingu nelze oddělit od výzkumu stresu. Otec nejznámější teorie copingu Richard Lazarus, ve své klasické Transakční teorii stresu a copingu (1984), popisuje stres jako „dlouhodobé kognitivní a behaviorální požadavky, které zatěžují, nebo přesahují zdroje osoby.“ Coping definovali později Lazarus již spolu s Folkmanovou jako „kognitivní a behaviorální snahy, zaměřené na zvládnutí, toleranci, nebo snížení vnějších a vnitřních požadavků a konfliktů mezi nimi.“ (1997, s. 237) Jedná se o transakci mezi jedincem a prostředím. Teprve pokud je situace vycházející z vnějšího prostředí, posouzena jedincem jako přímo ohrožující a zároveň má jedinec pocit, že tato situace přesahuje jeho zdroje k vyřešení, nastupuje prožitek stresu a následná copingová reakce, zaměřená na odstranění stresu. Důležitá je role vnitřního posouzení a očekávání (appraisal). Appraisal je jedincovo posouzení toho, co se mu děje a jaký to bude mít dopad na jeho well-being. (Krohne, 2001) Lazarus dělí copingové strategie na strategie zaměřené na problém – jejichž účelem je odstranění hrozby a změna situace samotné – a strategie zaměřené na emoce – jejichž účelem je změnit jedincův vztah k situaci a jeho vnímání hrozby. Coping je vždy vědomou a volní aktivitou.

Ačkoli Lazarusova teorie je všeobecně akceptovaná a naprostá většina autorů z ní přímo vychází, nebo ji modifikuje, někteří autoři, jako v například Hobfoll et al. (1996), se proti Lazarusově pojetí vymezují. Hobfoll ve své teorii zachovávání zdrojů tvrdí, že spíše, než aby stres vycházel ze situace přesahující zdroje jedince, je skutečnou hrozbou pro jedince ztráta jeho zdrojů jako takových. Ačkoli zisk nových zdrojů může být lákavý, ztráta zdrojů stávajících je vždy subjektivně vnímaná jako větší hrozba, a proto jsou copingové strategie užívány ve snaze primárně zachovat míru aktuálních zdrojů a až sekundárně se jedinec pokouší o získání zdrojů nových. Vychází ze 3 předpokladů:

1. Stres se objeví, když jsou zdroje lidí ohroženy.

2. Stres je objeven, když lidé zažívají ztrátu zdrojů.
3. Stres se objeví, když lidé své zdroje investují a nezískají za ně odpovídající, adekvátní hodnotu v podobě zdrojů nových.“ (s. 323)

Hobfoll přirovnává zdroje ke karavaně, kdy zisky a ztráty zdrojů obvykle přicházejí ve skupinách a navazují na sebe, jeden zdroj totiž uchovává a chrání zdroje další. Z toho vyvozuje i svůj poslední princip, který nazývá principem spirály zisků a ztrát zdrojů. V době, kdy lidé získávají zdroje, obvykle jich získávají společně více najednou, protože zdroje jsou propojeny, a naopak když lidé zdroje ztrácejí, děje se tak hromadně. Tato teorie nám připadá pro účely práce přínosná, protože odráží realitu života klientů výchovných ústavů, kteří často přicházejí (či nikdy nemohli získat) o množství osobních zdrojů najednou (rodina, finanční situace, vzdělání, sociální kontakty) a zažívají proto vysokou míru stresu na který nejsou schopni efektivně reagovat.

Místo abychom se nyní pokoušeli zařazovat další teorie copingu, jejichž přehled by vystačil na samostatnou práci, vypůjčíme si od Krohna (2001) jejich teoretické rozdělení. Krohn dělí copingové teorie a výzkumy dvěma různými způsoby na:

- a) Na rysy orientované (dispoziční) – které se snaží identifikovat jedince, jejichž copingové tendence a zdroje jsou neadekvátní stresovým situacím, včas je rozpoznat a nabídnout včasnou intervenci.
- b) Na situaci orientované – které se zaměřují na výsledné copingové jednání a jejich konečným cílem je rozpoznat vztah mezi použitou strategií a výsledkem jednání.

V druhém ohledu dělí copingové teorie na:

- a) Mikroanalytické, které se soustředí na větší množství nezávislých copingových strategií.
- b) Makroanalytické, které používají vyšší míru abstrakce a snaží se v jednotlivých copingových jednáních hledat společné rysy.

Paulík (2017, s. 121) se s dilematem mezi osobností a prostředím v copingu vyrovnává po svém a rozlišuje mezi copingovými styly a copingovými strategiemi. V copingovém stylu se podle něj „zobecnují charakteristické relativně neměnné vzorce prožívání a chování jedince v zátěžové situaci, a zejména jeho tendence hodnotit situaci určitým způsobem a reagovat na ni v obecném smyslu. Jednalo by se o určitou skladbu repertoáru generalizovaných psychických aktivit v zátěži, kterou se jedinec snaží uplatňovat v různých situacích.“ Naproti tomu

„copingové strategie jsou oproti stylům méně obecné. Jsou více podmíněny učením konkrétních úkonů než styl zvládnutí.“ Aniž bychom se chtěli pouštět do složitějších teoretických disputací a podceňovat vliv situačních faktorů na coping, přikláníme se spolu s Paulíkem k názoru, že coping bude vykazovat určitou osobnostně podmíněnou stálost.

Frydenbergová (2008) upozorňuje, že ačkoliv je v dnešní psychologii coping a přidružený výzkum stresu a resilience (odolnosti) jedním z nejčastějších témat, chybí jasně vymezené pojmosloví a část autorů se definicím vyhýbá, kvůli metodologickým rozdílnostem. Ona sama dělí copingové strategie ve svých pracích na produktivní, které přispívají k řešení problému, jako například plánování, zjišťování informací, aktivní řešení, ale také trávení času s přáteli, aktivace sociální podpory a žádost o pomoc. A neproduktivní, které k řešení problému nepřispívají, jako například vyhýbání se problému, ignorování, denní snění, wishful thinking, agrese a zneužívání návykových látek. Podobné dělení uvidíme v mnoha výzkumech uvedených níže.

Skinnerová & Zimmer-Gembecková (2016) jsou příkladem podobného přístupu. Pokouší se identifikovat faktorovou analýzou na základě self – reportových dotazníků 12 základních kategorií copingového chování. Dospěly k těmto „copingovým rodinám“:

- řešení problému
- vyhledávání informací
- bezmoc
- únik
- sebe-uklidňování (sebe-péče)
- vyhledávání podpory
- delegace problému
- sociální izolace
- přizpůsobení se (akomodace)
- vyjednávání
- podřízení se
- vzdorování

Není ve faktických možnostech této práce poskytnout vyčerpávající přehled teorií copingu a ani to není cílem. Těchto několik stručných poznámek zde uvádíme jen pro účely teoretického ukotvení a seznámení se základními pojmy používanými v dalším textu. Zároveň nebudeme striktně rozlišovat jednotlivé copingové strategie podle teoretických kategorií

popsaných v této kapitole, protože sdílíme názor, že jednoznačné přiřazování může být v některých případech složité a kontraproduktivní vzhledem ke srozumitelnosti textu.

1.2. Coping v adolescenci

Vzhledem k tomu, že tato práce se zabývá na copingovými strategiemi klientů výchovných ústavů, kterými jsou mladiství ve věkovém rozmezí od 15 do 18 let, zaměříme se v této kapitole na některá specifika, která jsou typická pro copingové strategie mladistvých v tomto věkovém rozmezí.

Compas et al. (2001) upozorňují, že ačkoliv se většina výzkumu i teorií copingu soustřeďuje na dospělou populaci, nebo je pro potřeby adolescentní populace jen mírně upravena, je potřeba zvážit coping jako vývojový proces, který se s věkem výrazně proměňuje. Copingové strategie závisí především na aktuálních kognitivních a behaviorálních schopnostech jedince a navzdory nedostatku výzkumných podkladů a konkrétních teorií lze předpokládat, že copingový proces, stejně jako jiné vývojové charakteristiky, bude mít předvídatelný vývojový průběh.

Skinnerová & Zimmer-Gembecková, (2016) ve své monografii předkládají ucelený přehled vývoje copingových strategií v průběhu zejména dětství a dospívání na základě meta-analýzy existujících výzkumů, kde rozčleňují copingové strategie jazykovou analýzou do 12 rodin popsaných výše. My si od nich přebereme zejména část tykající se starší adolescence. Upozorňují, že ani v adolescenci jedinci většinou nejsou schopni použít, či nepreferují složitější strategie zaměřené na řešení problému, jako např. plánování, reflexe dosavadních kroků, závazek, stanovení cílů a ambicí, vytváření seznamu úkolů apod. Zároveň se v adolescentním věku zvyšuje výskyt strategií zaměřených na únik a rozptýlení, především v kognitivním smyslu (zatímco v mladším věku se děti rozptylují behaviorálně) a zejména u problémů, které jedinec vnímá jako příliš složité a přesahující jeho schopnosti a zdroje.

Ačkoli je v průběhu celého dětství až do dospělosti jednou ze základních strategií vyhledání podpory, mění se v adolescenci skladba lidí, ke kterým se jedinec obrací. Proto se adolescenti častěji obracejí o pomoc místo členů rodiny a významných dospělých, ke svým vrstevníkům. Také se zde poprvé za celý vývoj od raného dětství zaznamenáváme zvýšenou potřebu řešit problém sám, bez pomoci druhých. Zde je potřeba říct, že, jak se budeme později v této práci snažit dokázat, může být v případě klientů výchovných ústavů tato strategie problematická, vzhledem k tomu, že jim často chybí opora rodinných příslušníků, či významných dospělých, což dále zmenšuje jejich možnosti využívat copingových strategií

zaměřených na vyhledávání pomoci, a nutí je ještě více vyhledávat pomoc mezi vrstevníky nebo řešit problémy bez podpory okolí.

Adolescenti dále používají častěji v poměru k dětem strategie v rodině podřizování se, negativní přemítání, neschopnost posunout se od tématu apod. Rovněž se v populaci adolescentů zvyšuje výskyt agresivního chování jako copingové strategie, ať již ve formě verbální, či fyzické agrese. Agrese byla zvláště využívána při řešení problémů mezi vrstevníky.

V závěru autoři uvádí, že ačkoliv se v průběhu kognitivního dozrání jedincovi strategie stávají složitějšími a specifitějšími, ponechává si „v záloze“ i strategie vývojově starší a přímější, které mohou být v případě extrémního stresu účinnější, protože obvykle nevyžadují takovou kognitivní kapacitu a vedou k rychlejším výsledkům.

Frydenbergová (2008) dokládá na několika studiích, že ve starší adolescenci (17-19) roste oproti mladším adolescentům (12-16) míra používání strategií, které nazývá strategiemi zaměřenými na redukci napětí, jako pití alkoholu a kouření a rovněž zdůrazňuje, že starší adolescenti mají větší tendenci dávat si situaci za vinu a prožívat nepříjemné pocity v souvislosti se sebeobviňováním.

1.3 Coping a vybrané osobnostní faktory

V dalších kapitolách této části práce se zaměříme na jednotlivé faktory, situace a vlivy (v terminologii předešlé kapitoly je můžeme nazývat zdroji), které podle výzkumů mohou copingové strategie ovlivňovat, nebo u nich coping působí jako mediační činitel. V první části se soustředíme na souvislost copingu s rozličnými osobnostními rysy.

Connor-Smithová & Flachsbartová, (2007) ve své meta-analýze shrnují celkem 165 výzkumů s daty od 33 000 participantů, které hledají korelace mezi osobnostními faktory podle modelu Big 5 a copingovými strategiemi. Upozorňují, že osobnost jedince může copingové styly ovlivnit dvěma způsoby. Jednak přímo, skrze stálé tendence k určitému chování ve stresových situacích, rovněž ale také nepřímo, skrze opakující se stresové situace, do kterých se bude mít jedinec na základě svých osobnostních rysů tendenci dostávat.

Meta-analýza navzdory častým statisticky signifikantním výsledkům jednotlivých zahrnutých výzkumů žádné výrazné efekty osobnostních faktorů z Big 5 na coping neukázala. Menší negativní korelaci výzkumníci našli mezi faktorem neuroticismu a strategiemi zaměřenými na řešení problému, což je v souladu s očekáváním. Autorky spekulují, že nízká prokazatelnost výsledků je způsobená vlastnostmi dotazníkových metod, které zkoumají

copingové strategie jako osobnostní faktory, zanedbávají situační aspekt copingu a umožňují vysokou míru sebe-stylizace respondenta. Z toho vyvozují, že bude potřeba pečlivějších a změřenějších výzkumných metod, aby se podařilo zjistit, zda a jakým způsobem mají osobnostní faktory efekt na copingové strategie.

Wagner (1993) se snaží prokázat vliv copingových strategií, odložení uspokojení, impulzivity a prožitého stresu na užívání návykových látek u skupiny středních adolescentů (věkový průměr 16 let). Regresní analýzou se mu podařilo na vzorku 335 amerických adolescentů prokázat souvislost mezi copingovými strategiemi zaměřenými na emoce, impulzivitou a užíváním návykových látek. (impulzivita byla uvedena jako faktor, který je u populace klientů VÚ zvýšený ve výzkumu Vavrysové, 2018, v kapitole 2.2). Naopak korelace nebyla prokázána mezi odložením uspokojení a užíváním návykových látek. Největší prokázaný efekt na užívání návykových látek byl ale zaznamenán u častého užívání návykových látek v peer skupinách adolescentů.

Dalším osobnostním faktorem, který by podle výzkumu mohl mít vliv na copingové mechanismy je podle Downeyho et al. (2010) emoční inteligence. Na vzorku 145 australských adolescentů autoři prokázali, že vyšší emoční inteligence (definovaná jako schopnost účinně pojmenovávat, rozpoznávat a pochopit emoce svoje i druhých), korelovala častěji s produktivními copingovými strategiemi, naopak neproduktivní coping se častěji pojil s nižší emoční inteligencí. Participanti, kteří měli nižší emoční inteligenci pak více inklinovali k problémovému chování, tedy chování vyznačujícím se sklony k agresivitě a nedodržování pravidel.

1.4 Coping a duševní zdraví

Compas et al. (1993) upozorňují, že lze nalézt silné korelace mezi psychopatologickými jevy v adolescenci a problémovým chováním, (typickým pro skupinu klientů výchovných ústavů), ale také mezi psychopatologickými jevy a převažujícími neproduktivním copingovým stylem jedince. Výzkum se soustřeďuje zejména na populaci adolescentů s depresí a ukazuje, že neproduktivní copingové styly, jako například ruminace, či emoční soustředění na problém, mají za následek snížení self-efficacy, méně efektivní řešení problémů, a tím pádem v důsledku zhoršení depresivních symptomů. Autoři zde dávají ruminaci do kontrastu s jiným, zdánlivě také neproduktivními copingovými styly, jako je rozptýlení a odreagování se, které ale vedou k lepším a produktivnějším výsledkům při řešení problému, protože nedochází k prohloubení depresivních symptomů.

Robertsová & Lopez-Duran (2019), se dívají na problém stresu a copingu z neurobiologického hlediska. Zkoumají vývojové proměny osy hypotalamus-hypofýza-nadledvinky, která je jednou ze dvou hlavních os aktivovaných při stresové reakci organismu. V průběhu adolescence dochází na této ose k rapidnímu nárůstu produkce stresových hormonů a k vyšší senzitivizaci celého systému ke stresovým podnětům. Produkce stresových hormonů se v průběhu dospívání zvětšuje a v dospělosti se znovu normalizuje. V průběhu adolescence tudíž dochází k signifikantnímu nárůstu produkce stresových hormonů, které se podílejí jednak na reakci jedince, ale také zefektivňují učení reakcím na stres. Autoři uvádějí, že není zcela jasné, zda je zvýšená hladina stresových hormonů způsobená větší senzitivizací osy, nebo zvýšenou produkcí stresového hormonu kvůli kontextovým faktorům v životě adolescenta. Každopádně můžeme pozorovat vyšší hladiny hormonu kortizolu, který se podílí na regulaci stresové reakce organismu a zároveň jeho pomalejší zpětné vychytávání u jedinců s výskytem depresivních a úzkostných poruch. Autoři upozorňují, že faktorem může být kromě stresujících okolností v okolí jedince, také vývojová anomálie či vývojová opožděnost osy hypotalamus-hypofýza-nadledvinky, což považují za zajímavý příspěvek ke zkoumanému problému, protože podle svých zkušeností z předchozí práce s klienty z VÚ v Boleticích má část z nich diagnostikovanou různou škálu vývojových poruch, proto mám za to, že hypotéza o opožděných neurohormonálních mechanismech by u této specifické populace mohla stát za výzkum.

Ve svém výzkumu zaměřeném na stresové situace, copingové mechanismy a suicidální pokusy u mladistvých v detenčních zařízeních v Quebecu Chagnon (2007) dokládá, že riziko suicidálního jednání u mladistvých umístěných v nápravném zařízení je v Kanadě oproti jejich vrstevníkům ze stejné věkové kohorty 5,5krát vyšší. Autor zkoumá rozdíly v copingových strategiích mezi klienty zařízení, kteří se v minulosti pokusili o sebevraždu, nebo o ní přemýšleli a konkrétně si ji vizualizovali a těmi, kteří sebevraždu nezvažovali. U jedinců se sebevražedným chováním nachází výrazně větší tendenci k používání copingových strategií jako agrese, obviňování ostatních a negativní přerámování. Zajímavostí v tomto ohledu je, že autor vyděluje jako samostatnou skupinu klienty, kteří se v posledních 3 letech pokusili o sebevraždu, v současnosti to ovšem neplánují/neuvažují o tom. Tato skupina vykazuje podobné používané copingové strategie jako klienti, kteří sebevraždu vůbec nezvažují. Autor z toho usuzuje, že copingové styly jsou v tomto případě více ovlivněny situačními faktory (negativním rozpoložením atd.), než přetrvávajícími osobnostními charakteristikami.

1.5 Coping a rodinné zázemí

Vzhledem k tomu, že data ukazují, že naprostá většina mladistvých umístěných ve výchovných ústavech pochází z rodin s nižším socioekonomickým statusem a z rodin dysfunkčních, či část klientů do výchovného ústavu přímo přechází na doporučení výchovného poradce z dětského domova, či dětského domova se školou, případně je ochranná výchova nařízena soudem, pokud aktuální výchovné prostředí neodpovídá potřebám adolescenta, zaměříme se v této části na to, do jaké míry může rodinné a socioekonomické zázemí mladistvých ovlivňovat jejich vnímaný stres a copingové mechanismy.

Glasscock et al. (2013) se soustředili na prožitý stres a copingové strategie v souvislosti se socioekonomickým statusem rodiny adolescentů mezi 15. a 16. rokem z Dánských venkovských oblastí. Máme za to, že není důvod se domnívat, že by se výsledky u českých adolescentů zásadně lišily, snad jen menší sociální rozdíly v Dánsku vlivem progresivního zdanění mohou mít na zkoumaný fenomén zmírňující efekt, na to ale upozorňují i autoři sami.

Z jejich výsledků vyplývá, že míra prožitého stresu negativně koreluje se socioekonomickým statusem rodiny adolescenta, zajímavé jsou ale výsledky, pokud adolescenty rozdělíme podle pohlaví. Dívky celkově reportují větší míru prožitého stresu a jejich prožitý stres koreluje s dosaženým vzděláním rodičů, zatímco u chlapců koreluje prožitý stres spíše s majetkovými poměry rodiny než se vzděláním. Zároveň dívky v této věkové kohortě reportují až v 37% lepší schopnost používat efektivní copingové strategie, které jim pomáhají se se stresory vyrovnat, zatímco u chlapců je v této studii coping jako mediační faktor téměř nulový. Autoři vyslovují hypotézu, že dívky se v této věkové kohortě mají lepší schopnost, nebo zájem, učit se efektivní copingové strategie od svých rodičů, zdůrazňují však, že pro podobné závěry nemají dostatečná data.

V jiném výzkumu se Johnsonová & Pandina (1991) snažili v longitudální studii mladších (14 let) a starších (17 let) adolescentů prokázat souvislost mezi výchovnými styly, trestáním mladistvých a pozitivním vztahem rodičů k alkoholu, s pozdějším zneužíváním návykových látek, delikventním chováním a neefektivními copingovými strategiemi ve starší adolescenci. Jako hlavní predikční faktor pro delikventní chování, zneužívání návykových látek i neefektivní copingové strategie se ukázal především odmítavý postoj ze strany rodičů, zvláště pak otce. Pokud mladistvý nevnímal dostatečné přijetí a v rodině docházelo k častým konfliktům, byla později delikvence i neefektivní coping častější. Naopak trestání ze strany rodičů ani pozitivní vztah k alkoholu u rodičů korelaci s pozdějším problémovým chováním ani

copingem překvapivě neukázal. Nutno dodat, že výzkum byl proveden na standardní středostavovské populaci v New Jersey, je proto otázkou, nakolik jsou zjištění aplikovatelná na populaci klientů výchovných ústavů, přesto považujeme zjištění za přínosná pro náš výzkum.

Goodkindová et al. (2008) zkoumají vztah delikvence, copingových strategií a deprese u mladistvých delikventek v New Yorku. Součástí studie byla i baterie otázek na prožité stresové situace v dětství a rané adolescenci v rodině a nejbližším okolí. Ze studie vyplývá, že 40 % mladistvých delikventek vnímala ve svém domově, že je k nim rodina nepřívětivá, 35 % vypovědělo, že byly doma emocionálně zneužívány, 32 % potom, že byly zneužívány sexuálně. Naproti tomu 75 % mělo doma alespoň jednoho člověka, který v ně věřil a podporoval je a 65 % vnímalo svou rodinu jako zdroj opory. Při porovnávání těchto výsledků s copingovými styly, byla nejsilnější korelace nalezena mezi stresovými zážitky v rodině, násilím a copingovými mechanismy zaměřenými na únik a vyhnutí se, u těchto klientek také bylo zaznamenáno více depresivních symptomů. Naopak opora v rodině a blízcí přátelé korelovali s únikovými copingovými styly negativně. Na základě svých výsledků navrhuji autoři u potencionálně problémových mladistvých a jejich rodin časnou intervenci a nácvik copingových strategií, protože únikové copingové strategie mají často podobu zneužívání návykových látek, se kterými bývá delikventní chování spojováno, zefektivněním copingových strategií již v původním prostředí by tak bylo možné delikvenci částečně předcházet.

1.6 Coping u mladistvých delikventů ve výchovných zařízeních

Van der Helm et al. (2014) zkoumali korelace mezi délkou pobytu v nápravném zařízení, skupinovým klimatem, copingovými styly a motivací k nápravě u mladistvých klientů v nápravném zařízení v Holandsku. Všechny uvedené konstrukty (aktivní či pasivní copingový styl, liberální, či represivní skupinové klima, a motivací k nápravě) zkoumali pomocí dotazníků. Jejich studie ukazuje, že s rostoucím časem stráveným v nápravném zařízení roste míra používání pasivního (na emoce zaměřeného) i aktivního (na problém zaměřeného) copingu. Souvisí to podle autorů s tím, že s prodlužujícím se pobytem se klienti lépe integrují do chodu zařízení a lépe tudíž mohou zvládat případné nastalé stresové situace. Zároveň ale upozorňují, že průměrná doba strávena v nápravném zařízení u vzorku zkoumaných klientů byla 14,5 týdne, což je oproti českým podmínkám relativně málo, a lze předpokládat, že pobyty v řádu let, které jsou v českém systému běžné, mohou mít jiný efekt. Zároveň tento výzkum ukazuje pozitivní korelaci mezi otevřeným skupinovým klimatem (klienti mají pocit, že jim personál zařízení naslouchá, chová se k nim přátelsky a mohou se spolehnout na ostatní osoby ve skupině), motivací k nápravě a aktivním copingem, a naopak negativní korelaci mezi

represivním klimatem a motivací ke změně. Autoři také nazývají nápravná zařízení pro mladistvé delikventy jakousi „černou skříňkou“, protože většina zařízení je svou funkcí rozpolcena mezi několik cílů, (trest, ochrana společnosti před delikventem, ale také náprava a resocializace), delikventní mládež je v zařízení umístěna, deklaruje se snaha o resocializaci, ale fakticky probíhá minimum výzkumů, které by identifikovaly účinné intervenční metody a jejich dlouhodobé výsledky.

Rohde et al. (2004) zkusili aplikovat výcvik copingových strategií na mladistvé chlapce ve výchovném zařízení. Intervenční technika byla skupinová, založená na principech již existující intervenční techniky pro depresivní adolescenty, přepracovaná pro potřeby delikventní mládeže. Intervence se odvíjela podle principů kognitivně-behaviorální terapie a trvala 8 týdnů, 2x týdně. Lektoři učili participanty dovednosti zaměřené zejména na sociální dovednosti, komunikační dovednosti, relaxaci, kognitivní restrukturalizaci a řešení problémů. V randomizovaném vzorku polovina klientů absolvovala tento výcvik, zatímco druhá polovina absolvovala běžné programy zavedené v zařízení, skupinovou terapii podle typu delikventního chování a videokurzy o kritickém myšlení. Testované skupině se oproti kontrolní skupině na základě self-reportových dotazníků zlepšily vztahy se zaměstnanci ústavu, ubylo depresivních příznaků a zlepšilo se sebevědomí.

2. Systém ústavní a ochranné výchovy v ČR a některé aspekty života klientů uvnitř VÚ

Do této chvíle jsme se v teoretické části práce zabývali copingem. V následující části považujeme za důležité zmínit několik informací o systému ochranné výchovy v ČR, jejíž součástí jsou i výchovné ústavy, ve kterých jsou umístěni probandí této práce.

2.1 Zákonný základ ochranné a ústavní výchovy

Zákonný základ pro ochranu výchovu, důsledkem jejíhož nařízení je umístění nezletilého dítěte do VÚ, nebo jiného výchovného zařízení, a která se ukládá jako následek trestněprávního provinění mladistvého stanovuje zákon 218/2003 Sb. (Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů), v § 22:

Ochranná výchova

(1) Soud pro mládež může mladistvému uložit ochrannou výchovu, pokud

a) o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije,

b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo

c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy,

a nepostačuje uložení výchovných opatření.

(2) Ochranná výchova potrvá, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do dovršení osmnáctého roku věku mladistvého; vyžaduje-li to zájem mladistvého, může soud pro mládež ochrannou výchovu prodloužit do dovršení jeho devatenáctého roku.

(4) Od výkonu ochranné výchovy soud pro mládež upustí, pominou-li před jejím započítím důvody, pro něž byla uložena

.

Zároveň je potřeba mít na paměti jiný paragraf zákona 218/2003 Sb., tedy že: „Účelem opatření vůči mladistvému je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění.“ (§ 3 odst. 1). Tato část je vyjádřením obecného principu daného zákona a se zřetelem k tomuto principu je systém

ochranné výchovy budován. Ochranná výchova nemá být trestem za provinění, ale má plnit funkci nápravnou a resocializační.

Výchovu ústavní a její definici můžeme naproti tomu najít v zákoně 89/2012 Sb. (Občanském zákoníku) v §971 odst. 1:

Jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také nařídít ústavní výchovu. Učiní tak zejména tehdy, kdy dříve učiněná opatření nevedla k nápravě. Soud přitom vždy zvažuje, zda není na místě dát přednost svěřením dítěte do péče fyzické osoby.

Rozdíl mezi ústavní a ochrannou výchovou je tedy nasnadě. V případě ústavní výchovy se nejedná o trestněprávní opatření, jehož cílem je náprava a resocializace nezletilého, ale o opatření občanskoprávní, jehož primárním cílem je zajistit péči a výchovu nezletilého, jehož výchova nemůže být zajištěna jiným způsobem. Ve VÚ a DDŠ můžeme najít děti jak s nařízenou ústavní, tak i ochrannou výchovou. Mladiství s nařízenou ústavní výchovou poputuje do DDŠ či VÚ projeví-li se u něho problémové chování, nebo bude-li vyžadovat soustavnou výchovnou péči. Mladiství s nařízenou ochrannou výchovou putuje do VÚ mandatorně.

Zákon 109/2002 Sb. (Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů), pak dopodrobna rozvádí informace o systému a o jednotlivých zařízeních, které ústavní a ochrannou výchovu zajišťují. Pokusíme se nyní shrnout jeho základní aspekty, které by mohly být zajímavé pro tuto práci.

Dětský domov

Je určen primárně pro děti od 3 do 18 (možno prodloužit do 19), které nemají závažné poruchy chování. Dětské domovy zajišťují pouze výchovu ústavní, nikoli ochranou. Děti se vzdělávají v instituci mimo zařízení. Je možno zde umístit i nezletilé matky dohromady s jejich dětmi.

Dětský domov se školou

Je určen pro děti ve věkovém rozmezí od 6 do 15 let, případně do ukončení povinné školní docházky. Jsou zde umístovány děti s nařízenou ústavní výchovou, které mají závažné poruchy chování, nebo potřebují soustavnou výchovnou péči a dohled, nebo děti s nařízenou ochrannou výchovou. Děti s nařízenou ústavní výchovou a děti s nařízenou ochrannou výchovou se rozdělují do separovaných výchovných skupin. Děti se vzdělávají v rámci školských zařízení, které jsou součástí dětského domova. Pokud nejsou děti po ukončení základní docházky schopny vzdělání mimo dětský domov, jsou přeřazeny do výchovného ústavu.

Výchovný ústav

Je určen pro mladistvé klienty mezi 15 a 18 rokem (v zájmu mladistvého lze prodloužit na 19, zejména za účelem dokončení vzdělání), kteří mají nařízenou ústavní výchovu a závažné poruchy chování, nebo kteří mají nařízenou ochrannou výchovnou, případně kteří vyžadují soustavnou výchovnou a léčebnou péči. Dále také pro nezletilé matky s poruchami chování a jejich děti. Pro takové matky jsou zřízeny oddělené výchovné skupiny. Výjimečně může být do výchovného ústavu zařazeno i dítě starší 12 let, kterému byla nařízena ochranná výchova (typicky pro čin jinak trestný, který byl klasifikován jako zvlášť závažný) a které vykazuje závažné poruchy chování. Mladiství se vzdělávají v rámci výchovného ústavu, ale klientovi může být umožněno i vzdělání mimo ústav, odpovídá-li to jeho schopnostem a chování.

Diagnostický ústav

Přijímá děti a mladistvé s nařízenou ústavní, nebo ochrannou výchovou a nebo s nařízeným předběžným opatřením. Délka pobytu jednoho dítěte by zde neměla překročit 8 týdnů. Pouze diagnostický ústav může zařadit dítě do dětského domova se školou, nebo výchovného ústavu ve svém okrese. Účelem pobytu mladistvého v diagnostickém ústavu je primárně komplexní vyšetření. Na základě jeho schopností, potřeb a specifík vypracovává diagnostický ústav takzvaný „program rozvoje osobnosti“, kde se primárně zaměřuje na klientovy potřeby z hlediska zdravotních, terapeutických, vzdělávacích a osobnostních specifík a tým odborníků tedy vypracovává jakýsi rámcový plán další práce s klientem v rámci ústavní či ochranné výchovy. Diagnostický ústav dále zaštiťuje a sjednocuje působení ostatních výchovných zařízení ve svém okrese a komunikuje s OSPOD a zákonnými zástupci nezletilého při jeho

zařazování výchovného zařízení. V současné době probíhá v ČR debata, zda umožnit dobrovolné umístění nezletilých do diagnostického ústavu na základě přání zákonného zástupce, případně i proti vůli nezletilého, podobně, jako je tomu třeba na Slovensku. Příslušná novela byla ale zrušena s odůvodněním, že pro tak závažné omezení osobní svobody dítěte musí existovat soudně uznaný důvod a nestačí pouze rozhodnutí zákonného zástupce, protože by se jednalo o závažné porušení práv dítěte.

Zákon 109/2002 Sb. dále zakotvuje také některá organizační pravidla, která mají pro život klientů VÚ velký význam. Stanoví například existenci výchovných či rodinných skupin po 4-8 dětech, ve kterých jsou klienti organizováni a které mají, pokud možno maximálně simulovat podmínky běžné rodiny. Také nařizuje, aby bylo dítě podporováno ve volnočasových aktivitách, určuje systém odměn a trestů, které jsou klientovi ukládány v reakci na jeho chování, v krajních případech pak podmínky, za kterých může být agresivní dítě umístěno do oddělené místnosti. Dále například výši kapesného, obecná práva a povinnosti dítěte, ředitele ústavu a zákonných zástupců dítěte. Stanoví také kritéria pro přijímání pracovníků ústavu. Na základě těchto organizačních pravidel vypracovávají jednotlivé VÚ své vnitřní řády, kterými se řídí život klientů.

2.2 Vybrané aspekty života klientů výchovných ústavů

Abychom se v této části práce příliš neponořili do zkoumání zákonných předpisů, chceme nyní uvést některé vybrané charakteristiky a výzkumy ze života klientů VÚ, které nás zaujaly a které jsou pro tuto práci relevantní.

Začneme prvním a nejrozsáhlejším shrnutím charakteristik klientů VÚ. Janský shrnuje ve své práci výsledky šetření Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (1998), který zkoumal na vzorku 464 dětí z diagnostických ústavů, VÚ a DDŠ (tehdy známých jako „dětské výchovné ústavy“), šetření jejich osobnostních dispozic, rodinného a sociálního zázemí, školní úspěšnosti a dalších faktorů. Ačkoli je šetření staršího data, jeho výsledky jsou natolik komplexní a objevné, že je uvedeme:

- Čtyřicet procent klientů žilo již v předškolním věku v neúplné rodině. V době výzkumu měl jen každý třetí klient úplnou vlastní rodinu.
- O většinu dětí se starala sama matka, otec byl často jen formálním vychovatelem.
- Rodiče klientů jsou z hlediska vzdělanostní úrovně výrazně pod standardem populace. Více než tři čtvrtiny matek a dvě třetiny otců má pouze základní vzdělání.

- Sedm procent rodičů má maturitu, ani jedna matka nemá vysokoškolské vzdělání (k těmto bodům je potřeba dodat, že v roce 1998 bylo středoškolské vzdělání s maturitou i vysokoškolské vzdělání výrazně méně časté, než dnes).
- Z ekonomicky nadprůměrně situovaných rodin pochází jen necelá desetina dětí, každé páté je naopak z výrazně podprůměrně situované rodiny.
- 56 % klientů vykazuje podprůměrný, či dokonce výrazně podprůměrný intelektový výkon.
- Čtvrtina klientů trpěla LMD a další čtvrtina měla tuto poruchu naznačenou.
- Polovina klientů v mladším školním věku a tři čtvrtiny ve starším školním věku má závažné problémy s prospěchem.
- Ve starším školním věku vykazovalo problémové chování spojené s delikvencí zhruba 90 % dětí.
- Nejčastějšími delikty bylo záškoláctví a krádeže. Na dalších místech se objevovala agresivita, útoky z domova, nebo obecná výchovná nevladatelnost spojená s nerespektováním autorit.
- Závadové sexuální chování bylo zaznamenáno asi u desetiny klientů, nejčastěji se jednalo o předčasné zahájení sexuálních aktivit. U dvaceti dětí byly mravnostní problémy důvodem jejich umístění do VÚ, šlo převážně o dívky, které prostituovaly.
- Více než polovina dětí měla významnou zkušenost s konzumací alkoholu a téměř 40 % s nealkoholovými drogami – především s těkavými látkami, marihuanou a pervitinem.
- Přibližně třetina dětí vyzkoušela hru na výherních automatech.

(Institut pro kriminologii a sociální prevenci 1998, citováno podle Janského 2009, s. 85-87)

Mnohé z uvedených statistik, jako například rodinné a socioekonomické zázemí, sklony k LDM a abúzus alkoholu, přímo korespondují s faktory ovlivňujícími copingové styly, zmiňovanými v předchozí kapitole.

Dalším velmi zajímavým příspěvkem k dotvoření celkového obrazu o některých charakteristikách klientů VÚ je výzkum Vavrysové (2018), která zkoumá depresivitu u adolescentů z VU a DDŠ a porovnává ji s depresivitou vzorku běžné české populace žáků základních a středních škol a víceletých gymnázií ve středočeském kraji. Z jejích výsledků jasně vyplývá, že klienti VÚ a DDŠ jsou signifikantně depresivnější než běžná populace adolescentů. Ba co víc, v souladu s výše zmíněnými výzkumy dokládá Vavrysová rovněž, že dívky mají v obou vzorcích větší míru depresivity než chlapci. Nejméně depresivní jsou tedy chlapci z běžné populace a nejvíce naopak dívky z VÚ a DDŠ. Jak jsme se pokoušeli prokázat v kapitole 1.4, depresivita výrazně koreluje s neproduktivními copingovými strategiemi. V další části výzkumu dokazuje autorka, že adolescenti z VÚ a DDŠ skórují

rovněž signifikantně výše na škálách impulzivity, negativního myšlení, přecitlivělosti a sensation seeking, než jejich vrstevníci z běžných škol.

Další velmi zajímavý výzkum uvedeme podle Sekery (2003), který zkoumal komunikaci ve výchovných ústavech. Metodou zúčastněného nestrukturovaného pozorování, při kterém byli v ústavech přítomni studenti pedagogiky, o důvodu jejichž pobytu neměli zaměstnanci tušení, zkoumali styly komunikace a vedení v celkem 10 VÚ. Poukazuje na to, že styly komunikace a vedení jsou základním ukazatelem celkového klimatu v ústavu, a to jak pro vztahy mezi vedoucími pracovníky a vychovateli, mezi vychovateli navzájem a v konečném důsledku i mezi vychovateli a klienty. K výsledkům, že klima a komunikace v nápravném zařízení má velký vliv na prožívaný stres a schopnost aplikovat efektivní copingové strategie u klientů ústavu dochází ostatně i Van der Helm (2014) v kapitole 1.6.

Sekyra (2003) tedy dochází k závěru, že komunikace mezi zaměstnanci VU je nejčastěji ve fázi pseudokomunikace, tedy že zaměstnanci nesdělují své myšlenky upřímně a jednájí na základě toho, co si myslí, že se od nich očekává. Ředitelé ústavů věnují nejčastěji pozornost primárně formálnímu vedení instituce a na pedagogické vedení jim nezbývá čas. Většina ředitelů navíc inklinuje k autoritářskému stylu vedení a o vytváření pozitivního klimatu nejeví zájem. V dívčích ústavech naopak většinou převládá spíše pro klima přínosnější kolektivní styl vedení, autor si klade otázku, nakolik je toto zjištění náhodné, vzhledem k malému počtu zkoumaných ústavů. Mnozí vedoucí vychovatelé nejsou na zastávání své funkce připraveni ani po formální, ani po osobnostní stránce a totéž lze říci i o řadových vychovatelích. Pokud některý vychovatel klienty nezvládal, snažilo se vedení obvykle problémy spíše skrývat než řešit. Naopak autoritativní vychovatelé se často v kolektivech těší privilegovanému postavení. V několika ústav existovala rivalita mezi pedagogickými pracovníky a vychovateli. Psychologové v několika zařízeních dostatečně nekomunikovali, byli odtrženi od kolektivu a ten je na oplátku vnímal jako málo přínosné. Ve skupinách vychovatelů mezi sebou ale povětšinou panovalo přátelské klima.

V komunikaci mezi vychovateli a klienty převládá neřešící přístup. Převládá snaha o restrikcí, příkazy a zákazy, kontrolu, případně lhostejnost a rutina. Což, jak tvrdí autor sám, není ideální klima pro resocializaci a tvorbu pozitivních návyků. Někteří vychovatelé přistupovali ke klientům nejednotně a měli mezi nimi své oblíbence, čehož si byli vědomi i klienti sami a využívali toho. Časté rovněž bylo pokrytecké chování, kdy jednotliví

vychovatelé deklarovali zájem o klienty, fakticky se k nim ale chovali lhostejně až nepřátelsky.

II. Empirická část

3. Cíl výzkumu

Ve výzkumném návrhu je cílem zjistit nejčastěji používané copingové strategie klientů výchovných ústavů, srovnat rozdíly v používání copingových strategiích mezi klienty výchovných ústavů a standardy pro českou populaci uvedenými v použitém dotazníku a zjistit rozdíly ve zvládnání stresu mezi chlapci a dívkami umístěnými ve výchovných ústavech v Čechách. Výzkumný návrh bude smíšený. Důvodem pro zařazení kvalitativních rozhovorů je zjistit používané copingové strategie v situačním kontextu, zkoumat hlavní stresory u této populace a také ověřit, zda se copingové strategie uváděné v dotaznících, budou objevovat i v konkrétních situacích.

Máme za to, že tento výzkumný návrh bude přínosný hned z několika důvodů. Z výzkumného hlediska jsou klienti výchovných ústavů unikátní populací, s potencionálně problémovým zvládnáním stresových situací, která v ČR zatím zkoumaná v tomto kontextu nebyla. Tento výzkum by mohl vést k novým zjištěním ohledně delikventní mládeže u nás. Z druhé strany jsou klienti výchovných ústavů skupinou, která vyžaduje systematický přístup a aplikaci intervenčních technik, a my doufáme, že tento výzkum by mohl přispět k hlubšímu pochopení prožívání a zvládnání stresu v této populaci, a tudíž v budoucnu k zefektivnění práce s ní. Zatřetí z dat i dosavadních výzkumů k tématu vyplývá, že existují značné rozdíly v delikventním chování i v prožívání a zvládnání stresu mezi adolescentními chlapci a dívkami. Považujeme proto za důležité přistupovat k těmto skupinám individuálně a zkoumat rozdíly mezi nimi.

3.1. Výzkumné otázky a hypotézy

Výzkumné otázky

V rámci výzkumu se budeme snažit odpovědět na následující otázky:

1. Jaké copingové strategie používají klienti výchovných ústavů nejčastěji?
2. Do jaké míry se liší copingové strategie klientů výchovných ústavů od standardů uvedených pro českou populaci v SVF 78?
3. Liší se copingové strategie dívek a chlapců umístěných ve výchovných ústavech?
4. Které životní situace vnímají klienti výchovných ústavů jako subjektivně nejvíce stresující a jaké copingové strategie při nich používají?

Hypotézy

Pro kvantitativní část smíšeného výzkumu jsme na základě literárně přehledové části práce stanovili následující hypotézy:

H1: Klienti výchovných ústavů používají ve statisticky signifikantně větší míře strategie označené jako negativní, než je průměr uvedený pro českou populaci ve věku 20-34 ve standardech SVF 78.

H2: Klienti výchovných ústavů používají ve statisticky signifikantně menší míře strategie označené jako pozitivní, než je průměr uvedený pro českou populaci ve věku 20-34 ve standardech SVF 78.

H3: Dívky používají statisticky signifikantně vyšší míru copingových strategií z kategorie sebeobviňování než chlapci

H4: Chlapci používají statisticky signifikantně vyšší míru copingových strategií zaměřených na kontrolu než dívky

H5: Dívky používají statisticky signifikantně vyšší míru copingových strategií zaměřených na hledání sociální podpory než chlapci

4. Metodika

4.1. Výzkumný soubor

Celá zkoumaná populace jsou klienti VÚ v ČR, stav aktuálně pobývajících klientů k 16. 11. 2022, viz tab. 1. (zpracováno podle MŠMT – Databáze ústavní výchovy, n.d.). Údaje jsou stanoveny podle aktuálních statistik uváděných na webu, které jsou ředitelé VÚ povinni zveřejňovat. Ke stanovení počtu byl použit u jednotlivých VU údaj „fyzický stav“, protože vedle údaje „evidenční stav“ se jedná o realističtější vodítko o množství klientů VU, vzhledem k tomu, že mnohé ústavy mají evidenčně vedeny klienty, kteří jsou dlouhodobě na útěku, nebo o nich není známo, kde se zdržují. Rovněž byl zanedbán údaj „plánované příjmy“, byť se v některých případech jednalo o nemalá čísla. Reálný stav se tudíž může lišit od stavu uváděného v databázi. Pro účely této práce ale považujeme tyto údaje za dostačující.

	chlapci	dívky	koedukované
Ostrava – Hrabůvka			23
Hrabůvka EPCHO		7	
Hrabůvka EPCHO	16		
Dřevohostice	17		
Žulová			14
Místo			23
Olešnice na Moravě			21
Klíčov	19		
Kutná Hora	18		
Obořiště	30		
Jindřichův Hradec		22	
Počátky		22	
Černovice		41	
Hostouň			32
Terešov	24		
Boletice	29		
Pšov	15		
Kostomlaty pod Milešovkou		18	
Hostinné – neuvádí stav			
Husův domov	32		
Brandýs nad Orlicí		13	
Střílky	29		
Višňové			35
Moravský Krumlov			28
Velké Meziříčí			20
Jenštejn		14	
Žďár nad Sázavou	8		
Nový Jičín – EPCHO	17		
Celkem	254	137	196
CELKEM KLIENTŮ	587		

Tabulka 1

Aktuální počty všech klientů VÚ v ČR ke 16. 11. 2022, děleno podle pohlaví

Minimální velikost vzorku pro kvantitativní část výzkumu byla při $\alpha = 0,05$ a 95 % intervalu spolehlivosti stanovena na 232 participantů. Získat takové množství participantů nepovažujeme ale vzhledem ke specifikům této populace za možné a pro potřeby bakalářské práce vzhledem k náročnosti sběru takového množství dat ani za realistické. Proto budeme usilovat o sběr dat přibližně ve 4 chlapeckých a 4 dívčích VU.

Osloveni budou všichni ředitelé VÚ a jejich prostřednictvím tedy celá zkoumaná populace. Z výsledné skupiny ústavů, které budou ochotny ke spolupráci na výzkumu, budou poté vybrána minimálně 4 a 4 zařízení s největším počtem umístěných klientů. Ačkoli se podle dostupných dat zdá (viz. tabulka 1), že zhruba jedna třetina osob ve zkoumané populaci jsou

dívky, zbytek chlapci, ve výběrovém vzorku by měl být poměr pohlaví, vzhledem ke způsobu sběru dat, přibližně rozdělen napůl. Věk oslovených se bude pohybovat mezi 15 až 19 lety, výjimečně by se mohlo ve vzorku vyskytnout i dítě mezi 12 až 14 lety (Zákon č. 109/2002 Sb.), pokud se takový participant ve vzorku vyskytne, bude vyřazen.

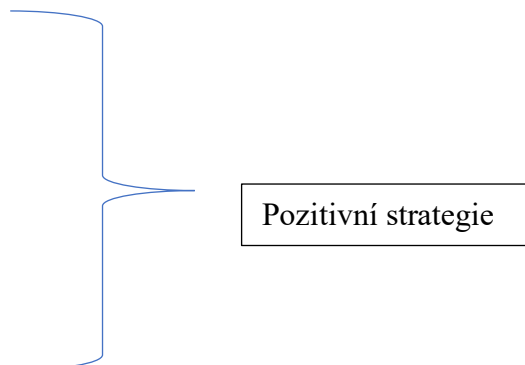
Pro kvalitativní rozhovory budeme oslovovat klienty v ústavech, do kterých budeme mít přístup při sběru dat kvantitativních. V každém ústavu, do kterého budeme mít přístup, budou osloveni všichni klienti s žádostí o rozhovor. Autorka práce dlouhodobě spolupracuje s VU Boletice a v tomto ústavu jí proto bude umožněno sbírat data. Zbytek participantů bude získán podle klíče uvedeného výše. Mnohé studie, například Henninková & Kaiserová (2022) uvádějí, že pro hloubkové kvalitativní rozhovory se jako nejčastější množství respondentů nutných pro dosažení teoretické saturace zkoumaného tématu ukazuje 9 až 17 participantů. Pro kvalitativní část tohoto výzkumu si proto teoreticky stanovíme ideální počet respondentů alespoň na 10 dívek a 10 chlapců. Poté bude sběr kvalitativních dat ukončen. Pokud se během procesu analýzy ukáže, že nebylo dosaženo saturace tématu, může být tento počet operativně navýšen provedením dalších rozhovorů.

4.2. Měřicí nástroje

Pro dotazníkovou část tohoto výzkum jsme se rozhodli využít dotazník SVF 78 – strategie zvládání stresu. Autory metody jsou Wilhelm Janke a Gisela Erdmannová. Český překlad vytvořil Josef Švancara. Dotazník je „vícedimenzionální sebesuzovací inventář zachycující tendence pro nasazení různých způsobů reagování na stres v zátěžových situacích.“ (Bínderová, 2021, s. 57). Autoři vycházejí z předpokladu, že způsoby, kterými jedinci reagují na stres jsou relativně nezávislé na situaci a relativně stabilní v čase. V tomto výzkumu pracujeme s online verzí dotazníku, pro české prostředí existuje také verze tužka-papír. Metodu vydalo Testcentrum Hogrefe v roce 2003.

Dotazník obsahuje 13 škál:

- podhodnocení
- odmítání viny
- odklon
- náhradní uspokojení
- kontrola situace
- kontrola reakcí

- pozitivní sebeinstrukce
 - potřeba sociální opory
 - vyhýbání se
 - úniková tendence
 - perseverace
 - rezignace
 - sebeobviňování
-

Ke každé ze škál se váže 6 položek, tudíž dotazník má 78 položek. Subtesty se dělí na pozitivní a negativní (viz schématický nákres), kromě dvou subtestů. Subtesty „potřeba sociální opory“ a „vyhýbání se“, nepřísluší jasně ani k jedné skupině a jejich zařazení závisí na celkových výsledcích testu (Janke & Erdmannová, 2003). Pro jednotlivé položky je stanoven společná úvodní věta „Když jsem něčím nebo někým poškozen/a, vnitřně rozrušen/a, nebo vyveden/a z míry...“ (autoři se záměrně vyhýbají slovu stres), poté následuje 78 tvrzení, které respondenti hodnotí na likertovské škále podle toho, do jaké míry pro ně platí: vůbec ne – spíše ne – možná – pravděpodobně – velmi pravděpodobně (hrubé skóry 0–4). Administrace testu by měla trvat 10 až 15 minut. Poté jsou testy převáděny podle tabulek na T-skóry. Standardy jsou vytvořeny zvláště pro muže a pro ženy a zvláště pak pro věkové skupiny 20-34 let, 35-49 let a 50-64 a česká verze byla poté ještě dodatečně standardizovaná pro věkovou skupinu 65-75 let. Autoři uvádějí, že dotazník je možné použít i pro populaci adolescentní 15-20. Normy pro tuto věkovou skupinu však v dotazníku chybí. Budeme proto výsledky našeho výzkumu srovnávat s kategorií která je našemu vzorku věkově nejbližší, 20 – 34 let. Standardy i všech 13 škál byly převzaty z původního dotazníku SVF 120, jehož krácením SVF 78 vznikl.

4.3. Procedura

Před začátkem výzkumu samotného, je nutno oslovit všechny ředitele VU, protože žádný výzkum se v prostorách výchovných ústavů nemůže odehrát bez souhlasu ředitele ústavu, který se po dobu pobytu v ústavu stává zákonným zástupcem všech klientů. Ředitelé budou kontaktováni přes email, kontaktní emaily všech ředitelů VU budou získány z databáze MŠMT.

Pokud bude ředitel s účastí ve výzkumu souhlasit, bude klientům předložen dotazník SVF 78 v elektronické podobě. Důvodem pro volbu elektronické verze dotazníku je, že normy testu pro českou populaci jsou přístupné pouze v elektronické podobě a také snadnější administrace testu v této podobě. Jednotlivý ředitelé budou dotázáni, zda jejich ústav vlastní dostatečné množství elektronických zařízení, které by mohli klienti k vyplnění dotazníku použít (počítačů,

tabletů, či chytrých telefonů), případně zda taková zařízení vlastní klienti sami a budou ochotni je k účelům výzkumu použít. Pokud bude některý z ústavů preferovat vyplnění dotazníků v papírové podobě (např. z důvodu omezení přístupu klientů k internetu), dostaví se autorka i s příslušným množstvím papírových kopií testu a klienti test vyplní v této podobě.

Samotný proces vyplňování, tedy jak a kdy dostanou klienti možnost dotazník vyplnit, bude dohodnuto s personálem jednotlivých ústavů, bude jen požadováno, aby klienti dostali na vyplnění dotazníku dostatek času (zhruba 10-15 minut), aby byli v klidné a tiché místnosti a bude jim před absolvováním slovně zdůrazněno, že vyplnění dotazníku je zcela dobrovolné a nikdo z personálu jejich odpovědi neuvidí. Kromě dotazníku samotného bude online formulář obsahovat také informovaný souhlas, uvedení věku a pohlaví a telefonický a emailový kontakt na autorku práce spolu s informací o možnosti debriefingu. Kontakt na autorku bude klientům rovněž slovně sdělen a také předán psychologovi či jinému vedoucímu zaměstnanci ústavu, který ho může předat klientům. Autorka se vyplňování v jednotlivých ústavech osobně zúčastní, aby se mohla ujistit o průběhu sběru dat a zodpovídat případné otázky klientů.

Možnosti odměny za účast v této části výzkumu budou rovněž muset být konzultovány se zaměstnanci ústavů. Jednotlivé ústavy mají své vnitřní řády, které stanovují systém odměňování klientů, který je důležitým výchovně-psychologickým nástrojem pro každodenní život ve VÚ. Pokud budeme chtít použít odměnu za účast ve výzkumu, musíme se ujistit, že disproportčně nenarušíme systém odměn ústavu. Mnohá zařízení, například VÚ Boletice (VÚ Boletice, 2020), udělují svým klientům za pozitivní chování „plusové body“, za které mohou klienti získat výhody pro život ve VÚ. S výchovnými pracovníky proto bude prodiskutována možnost, zda by klienti za účast ve výzkumu nemohli obdržet právě tyto body.

Pro kvalitativní část výzkumu musíme rovněž začít postup oslovením ředitelů vybraných VÚ přes email. Pokud ředitel výzkum v daném VÚ povolí, domluví se autorka této práce s výchovnými pracovníky tohoto VÚ na vhodném termínu, kdy by bylo rozhovory možno provést a v daném termínu osloví všechny aktuálně přítomné klienty s nabídkou rozhovoru. I v tomto případě bychom rádi nabídli klientům za účast v rozhovoru jednak „plusové body“ (v ideálním případě by za účast na kvalitativním rozhovoru mělo být možno získat více bodů, než za vyplnění dotazníku), jednak bychom rádi klienty k účasti ve výzkumu motivovali nabídkou cukrovinek či jiných pochutin dle vlastního výběru. I tato možnost však bude muset být prodiskutována s výchovnými zaměstnanci daného ústavu.

Samotné rozhovory by potom měly probíhat v oddělené uzavřené místnosti, kterou si klient sám vybere, nebo kterou k tomu určí personál ústavu. V místnosti bude jen tazatelka a klient. Před samotným počátkem rozhovoru bude klientovy předložen informovaný souhlas a klient bude rovněž slovně ujištěn, že účast ve výzkumu je dobrovolná, kdykoli ji může přerušit, či ukončit, nemusí odpovídat na otázky, na které odpovídat nebude chtít a kdykoliv se může na cokoli zeptat. Rovněž mu bude připomenuto, že jeho odpovědi jsou anonymní a nikdo ze zaměstnanců ústavu je neuvidí ani neuslyší. Bude také ujištěn, že o odměnu za účast nepřijde ani v případě, že se rozhodne rozhovor ukončit předčasně.

Následně autorka představí sebe, zaměření a účel výzkumu, načež bude klient vyzván, aby uvedl informace o sobě a stručně se představil. Tato část rozhovoru nebude nahrávána, aby se zajistila lepší anonymizace dat. Pouze se zapíše pohlaví, věk a VÚ ve kterém klient pobývá. Zbytek rozhovoru bude nahráván na diktafon.

Orientační otázky pro polostrukturovaný rozhovor:

Co si představuješ pod slovem stres?

Dokázal/a bys mi dát několik příkladů z poslední doby, kdy si zažil/a situace, které pro tebe byly stresující? O jaké situace se jednalo? Co si v té chvíli udělal/a?

Vzpomeneš si na stresující situaci, nebo problém, který se ti podařilo zdárně vyřešit? Co si pro to musel/a udělat?

Co nějaká stresující situace, kterou se ti vyřešit nepodařilo, i když jsi se o to snažil/a? O jakou situaci se jednalo? Co si udělal/a potom?

Narazil/a si někdy na problém, který se vyřešit nedal? Měl/a jsi pocit, že ho vyřešit nedokážeš? O jaké situace se jednalo? Co děláš v takových chvílích?

Máš ve svém okolí někoho, za kým jdeš, když potřebuješ poradit s problémem, který neumíš vyřešit? V jakých to bývá ohledech?

Stává se ti někdy, že máš problémů takzvaně nad hlavu a nedokážeš je už dál řešit? Kdy se ti to stalo naposledy? Co jsi potom udělal/a?

Jsou nějaké situace, nebo problémy, které pro tebe byly stresující před příchodem do VÚ a teď už pro tebe stresující nejsou, nemáš z nich strach?

Jsou naopak situace nebo věci, které tě před příchodem do VÚ netrápily a teď už ano?

Existují nějaké stresující situace nebo věci, na které reaguješ jinak, než bys chtěl/a?

Jaké to jsou? Co bys na svém chování rád/a změnil/a?

Jsou naopak situace, které mohou být složité, stresující a ty je zvládáš lépe než ostatní?

Jsi na sebe hrdý/hrdá, že jsi je zvládnul/a? Popiš mi prosím nějakou takovou situaci.

Uvedené otázky jsou orientační. Jejich znění bude uzpůsobeno konkrétnímu klientovi, jeho vyjadřování a předchozím odpovědím. Otázky se snaží zkoumat copingové strategie vždy v situačním kontextu konkrétního stresoru.

Jeden rozhovor by měl trvat přibližně 45 minut v závislosti na sdílnosti respondenta. V průběhu celého rozhovoru bude klient mluvit bez přerušování. Tazatelka se bude klientů doptávat na okolnosti konkrétních stresových situací, subjektivní pocity a pohnutky a případné další nejasnosti, které z rozhovorů vyvstanou. V případě nejasností bude klient vyzván, aby svoji odpověď upřesnil/doplnil. Tazatelka bude také průběžně dělat shrnutí jednotlivých částí rozhovoru, aby se ujistila, že odpovědi správně pochopila.

Na konci rozhovoru bude klient vyzván, aby k tématu doplnil cokoli ho napadne. Poté bude dotázán, zda se rozhovorem necítí být rozrušený a upozorněn na možnost teď nebo kdykoliv v budoucnu kontaktovat buď tazatelku, nebo ústavního psychologa a rozhovoru si promluvit. S ústavním psychologem bude tato možnost předem domluvena. Klientovi bude předán emailový i telefonní kontakt na tazatelku a bude upozorněn na možnost debriefingu. Kontakt bude rovněž zanechán u zaměstnanců ústavu. Poté tazatelka klientovi poděkuje za účast a rozhovor bude formálně ukončen.

4.4. Analýza dat

Nejdříve uvedeme teoretický postup analýzy kvantitativních dat získaných z dotazníku SVF 78. Prvním krokem bude popisná statistika zkoumaného vzorku, která bude obsahovat rozdělení respondentů podle pohlaví, průměrný a mediánový věk a rozdělení respondentů podle jednotlivých VÚ. Poté se zaměříme na popisnou statistiku výsledků jednotlivých sesbíraných škál, uvedeme průměry, směrodatné odchylky, minimální a maximální hodnotu, modus a medián pro každou škálu zvlášť a zvlášť také pro skupinu chlapců a dívek.

V dalším kroku začneme s testováním hypotéz. Pokud se nám podaří sesbírat data od plánovaného počtu respondentů, můžeme předpokládat normalitu dat na základě centrálního

limitního teorému, případně jejich normalizací na T skóry. Proto použijeme pro analýzu parametrické t-testy. Pro testování H1 a H2 použijeme jednovýběrový jednostranný t-test. Začneme převodem hrubých skóre jednotlivých škál respondentů na T skóry obsažené v manuálu dotazníku. Aritmetickým průměrem škál poté získáme průměry pro kategorie „pozitivní“ a „negativní“ u jednotlivých respondentů. Takto vzniklá data vložíme do statistického softwaru SPSS. Hladina významnosti $\alpha=0,05$. Průměry porovnááme s průměrem pro věkovou skupinu 20-35 let. M POZ: 12,36, M NEG= 11,4.

Pro H1: $H_0: \mu \leq 11,4$; $H_1: \mu > 11,4$

Pro H2: $H_0: \mu \geq 12,36$; $H_1: \mu < 12,36$

Pro testování H3 až H5 použijeme dvouvýběrový jednostranný t-test. V tomto případě porovnááme průměry zkoumaných škál u skupiny dívek a skupiny chlapců. Hladina významnosti zůstává stejná.

Pro H3: $H_0: \mu_d \leq \mu_{ch}$; $H_1: \mu_d > \mu_{ch}$

Pro H4: $H_0: \mu_{ch} \leq \mu_d$; $H_1: \mu_{ch} > \mu_d$

Pro HP: $H_0: \mu_d \leq \mu_{ch}$; $H_1: \mu_d > \mu_{ch}$

V závislosti na vypočtených p hodnotách pro jednotlivé dílčí hypotézy můžeme nakonec podpořit nebo nepodpořit zkoumanou hypotézu.

Analýza kvalitativních rozhovorů bude probíhat metodou zakotvené teorie. Důvodem pro zvolení této metody je jednak to, že se jedná o metodu induktivní, bez implicitní teorie výzkumníka, což považujeme vzhledem k relativně malé prozkoumanosti tohoto tématu za vhodný přístup. Dále tato metoda poskytuje na poměry kvalitních analytických metod relativně jasný a strukturovaný návod k postupu, což autorka, vzhledem ke své nulové předchozí zkušenosti s kvalitativní analýzou, považuje za nespornou výhodu.

Následující část textu byla zpracována podle Hendla (2005). Prvním krokem analýzy rozhovorů bude vytvoření jejich doslovného přepisu (samozřejmě v anonymizované podobě). V dalším kroku při prvním průchodu daty přistoupíme k takzvanému otevřenému kódování, tzn. budeme v jednotlivých odpovědích hledat základní témata a přiřazovat jim nadřazené pojmy a kategorie, v tomto stádiu ještě s relativně nízkou mírou abstrakce. Také můžeme

v tomto kroku takto vzniklé kategorie dimenzionalizovat, tedy přidávat k nim další vlastnosti a názvy, které je charakterizují.

Dalším krokem analýzy je kódování axiální, jehož cílem je najít vztahy, provázanost, vysvětlení a podmínky pro kódy a identifikovat nadřazené kategorie. Cílem toho postupu je začít vytvářet provázaná tvrzení o jednotlivých kategoriích a vztazích mezi nimi, které mohou vést k formulaci teorie. Důležitým prvkem v této úrovni analýzy je také tvorba poznámek, které jsou shrnutím autorových teoretických myšlenek o kategoriích a vztazích mezi nimi a mohou vést k restrukturalizaci kategorií, či lepší identifikaci vztahů mezi nimi.

Posledním krokem je kódování selektivní. V tomto kroku přistupujeme ke dříve vzniklým kódům již se značnou mírou abstrakce, data integrujeme do co nejuzavřenějších a nejprovázanějších celků, a snažíme se na jejich základě identifikovat ústřední teorii. Pokud teorii identifikujeme, vracíme se zpět k původním datům a zkoumáme, zda vyslovená teorie s původními daty koresponduje. Toto popsané schéma je pružné, tzn. autorka se v kterémkoliv bodě může „vrátit“ k bodu předchozímu, případně doplnit data dalšími rozhovory, až do úplné saturace tématu.

4.5. Etika výzkumu

Z etického hlediska jsme při plánování tohoto výzkumu postaveni před řešení dvou hlavních překážek. Zprv pracujeme s adolescentní populací, tudíž s populací na pomezí mezi zletilostí a nezletilostí. Naprostá většina respondentů v tomto výzkumu bude nezletilá, přísluší jim tedy zvláštní ochrana při práci s jejich osobními daty. Zadruhé jde o výzkum, který se soustředí na stresové situace v životě respondenta a budeme se ve druhé fázi respondentů ptát na aktuálně prožívaný stres. Toto téma má velký potenciál (i vzhledem k ostatním charakteristikám klientů a k jejich životní situaci) vygenerovat materiál s citlivým obsahem, který bude potřeba pečlivě anonymizovat. Respondent může při rozhovoru dostat do situace, která ho rozruší. Proto jsme se rozhodli věnovat velkou pozornost etické stránce tohoto výzkumu.

První částí je informovaný souhlas, který bude předložen všem účastníkům studie. Musíme účastníky rozdělit na skupinu zletilých a nezletilých. Zatímco respondenti 18letí a 19letí si mohou informovaný souhlas podepsat sami, na informovaných souhlasech respondentů nezletilých bude jak podpis respondenta samotného, tak podpis ředitele ústavu (v tomto případě dítě zastupuje podle zákona 109/2002 ředitel ústavu, což nám značně zjednoduší práci se zajišťováním podpisů zákonných zástupců klientů). Pro dotazníkovou část bude informovaný

souhlas obsažen přímo jako součást online dotazníku. Ředitelé ústavů obdrží stejné znění informovaného souhlasu se seznamem klientů, kteří se dotazníkového šetření rozhodli zúčastnit a budou podepisovat souhlas hromadně pro všechny klienty. Informovaný souhlas k rozhovorové části výzkumu bude podepsán v listinné podobě jak klientem, tak případně ředitelem ústavu před provedením rozhovoru. Oba texty informovaného souhlasu byly zpracovány na základě předlohy a doporučení Komise pro etiku ve výzkumu FF UK. (Komise pro etiku ve výzkumu FF UK, 2016) Plný text informovaných souhlasů viz přílohy 1 a 2.

V další části předkládáme účastníkům dotazníky, data z dotazníků se stávají anonymními zadáním do statistického softwaru a dále se s nimi bude pracovat v anonymní podobě. Původní formuláře dotazníků v elektronické podobě zachovány nebudou. V rámci těchto formulářů vyplňují účastníci pouze rok narození a název VÚ, ve kterém jsou umístěni. Vyplnění kontaktních údajů je dobrovolné. Respondenti budou požádáni, aby vyplňovali dotazník pouze na elektronickém zařízení chráněném heslem a zamezili během vyplňování čitelnosti své obrazovky ostatními. Samozřejmě lze říci, že v tomto bodě jsou standardy ochrany dat účastníků sníženy, protože nelze zajistit chráněné elektronické přístroje pro všechny. Máme ale za to, že vzhledem k tomu, že jsou data z tohoto dotazníku obtížně ztotožnitelná s konkrétním člověkem, navíc budou respondenti používat své osobní přístroje, případně přístroje vlastněné VÚ, je podstoupené riziko minimální.

Při absolvování polostrukturovaných bude rozhovorů bude zajištění anonymizace dat o poznání složitější. Nejdříve považujeme za nutné v rámci etických standardů co možná nejvíce zajistit psychickou pohodu respondentů, proto se nad rámec běžných standardů (blíže popsanych v kapitole 4.3, „Procedura“) autorka pokusí vyjednat možnost, aby mohl respondent konzultovat v případě zájmu po ukončení rozhovoru s ústavním psychologem, či jiným dostupným pedagogicko-psychologickým personálem jakékoli nejasnosti, dotazy, či negativní pocity. Zároveň bude všem klientům, kteří se rozhovorů zúčastní, předán osobní kontakt na autorku výzkumu, pro případné dotazy i konzultace, kontaktní údaje budou zanechány rovněž u personálu. Rovněž považujeme za důležité předat všechny údaje týkající se etiky a ochrany osobnosti klientům několikrát během rozhovoru v tištěné i ústní podobě, protože se domníváme, že existuje riziko, že bude u klientů klesat pozornost a mohli by mít problém si potřebné údaje vybavit.

Nyní se zaměříme na etické standardy zpracovávání a uchovávání dat. Tato část standardů etiky a ochrany osobních údajů byla zpracována podle Princeton research (n.d.). V první řadě

přistoupíme k přepsání nahraných rozhovorů, které budou přepsány se změnou jmen a změnou či odstraněním všech názvů a dalších údajů, které by umožnily identifikaci respondenta. Přepis bude provádět pouze autorka sama na počítači chráněném biometrickými údaji, případně další zaměstnanci fakulty. Po pořízení přepisů budou nahrávky trvale smazány. Přepisy rozhovorů nebudou součástí příloh práce, budou uloženy na zašifrovaném přenosném disku bez přístupu k internetovému připojení a dostupné jen na vyžádání a s odůvodněním. Samotný text práce bude obsahovat pouze výsledky analýzy textu, schématické, bez jakýchkoli osobních údajů, případně krátké úryvky přepisů, zbavené osobních údajů.

Formuláře informovaných souhlasů buď budou uloženy v prostorách fakulty k tomu určených, případně budou skladovány v zamčených schránkách oddělených od ostatních dokumentů. Informované souhlasy získané v elektronické podobě budou rovněž skladovány na samostatném zašifrovaném elektronickém disku, uzamčeném a odděleném od ostatních dokumentů.

V průběhu debriefingu bude všem zájemcům prezentován cíl a hlavní výzkumné otázky, výzkumný design, hypotézy a výsledky. Možnost debriefingu bude nabídnuta jak zaměstnancům jednotlivých VÚ, které se výzkumu zúčastní, tak i všem klientům, kteří se výzkumu zúčastnili zvlášť. Kontakt na sebe mohou klienti zanechat buď ve formuláři informovaného souhlasu, případně jim budou skrze vychovatele předán kontakt na autorku a mohou zažádat o debriefing i později, osobně, či skrze vychovatele. Tato forma byla zvolena, protože klienti nemusí mít za všech okolností přístup k telefonu nebo internetu. Forma debriefingu bude ponechána na volbě klienta. Pokud z jednotlivých ústavů projeví zájem jednotliví klienti, bude preferovaná forma prezentace emailem, videohovorem, nebo telefonicky, pakliže projeví zájem celá skupina klientů, či zaměstnanců ústavu, uspořádá autorka v daném ústavu debriefing osobně, po domluvě s vedením.

5. Diskuse

Je zajisté složité psát diskuzi k výzkumu, který nebyl fakticky proveden. Považujeme za bezpředmětné v tuto chvíli mluvit o očekávaných výsledcích výzkumu podrobně. Koneckonců jistou míru očekávání vyjádřila autorka již stanovením testovaných hypotéz. Jistou míru očekávání nám mohou nabídnout rovněž výzkumy provedené na podobná témata v našem prostředí v minulosti. I ty jsou ale rozporuplné. Uvedeme výzkum Brychtové (2009), která zkoumá copingové strategie ve vztahu k attachmentu u dětí v dětských diagnostických ústavech. Autorka dokládá, že děti z diagnostických ústavů mají větší tendenci uchýlovat se ke copingovým strategiím zaměřeným na emoce, zejména z kategorie „vyhýbání“ a zároveň mají menší tendenci používat strategie zaměřené na vyhledávání sociální podpory. Druhé tvrzení potvrzuje i novější výzkum Špergové (2019), která zkoumá rozdíly v copingových strategiích u dětí z dětských domovů a jejich vrstevníků z běžných rodin. Dochází rovněž k závěru, že děti z dětských domovů mají menší tendenci používat strategie zaměřené na vyhledávání sociální podpory, jinak ale autorka žádné další rozdíly mezi těmito skupinami nenašla. Je nasnadě, že respondenti, kteří nemají kolem sebe okruh primární rodiny, si za svým okolím budou ve stresu chodit pro podporu méně často než respondenti, kteří jsou obklopeni plně funkční rodinou. Jinak si ale výsledky těchto dvou výzkumů v podstatě odporují. Možným vysvětlením může být, že děti z dětských domovů, na rozdíl od dětí z výchovných a diagnostických ústavů, nejsou populací s primárně problémovým chováním. Další otázkou je, nakolik můžeme výsledky těchto výzkumů, prováděných na dětské populaci (věkový průměr 13,5 let) aplikovat na adolescentní populaci 16-19 let, kdy u mladistvých dochází k posunu k více problémovému chování. Kdybychom museli volit, budeme očekávat, že výsledky našeho výzkumu se budou více přibližovat k výsledkům dětí z diagnostických ústavů.

Co považujeme za nutné, je nastínit některé limity tohoto návrhu výzkumu. Prvním a asi nejzávažnějším limitem je samotný dotazník použitý v tomto návrhu, SVF 78. Dotazník je staršího data (první verze dotazníku SVF 120, jehož krácením aktuální dotazník vznikl, vyšla v roce 1985, aktuální verze vyšla v českém překladu v roce 2003) a některé jeho formulace znějí zastarale, což obzvláště vzhledem k této populaci, která pravděpodobně bude mít spíše podprůměrné vyjadřovací schopnosti, bude působit problémy při sběru dat. Z toho důvodu bude autorka práce po celou dobu výzkumu přítomná u respondentů a bude jim (na dotaz) osvětlovat významy jednotlivých položek testu.

Dále jak uvádí již sami autoři (Janke & Erdmannová, 2003) některé jejich předpoklady, jako například, že copingové strategie jsou na situaci relativně nezávislé osobnostní rysy, které respondenti konzistentně používají a že jednotlivé způsoby zvládnání jsou na sobě rovněž nezávislé, nebyly dostatečně prokázány (některé výzkumy i teorie uvedené v teoretické části této práce naznačují opak), což ohrožuje validitu metody.

I sami autoři upozorňují na možnost, že výsledky jednotlivců mohou být zkresleny přílišnou snahou se jevit v lepším světle, neochotou ke sdílení, nemožností ověřit si tvrzené informace v situačním kontextu a přílišnou obecností otázek. Opět musíme konstatovat, že toto riziko je u zkoumané populace, která je zvyklá na časté psychologické intervence, kontakt s psychologem, a navíc má velkou motivaci jevit se před intervencí v co nejlepším světle, poměrně vysoké. Proto se budeme snažit o co možná největší míru anonymizace, sbíráme v dotaznících naprosté minimum identifikačních údajů, ujistíme se, aby v místnosti při sběru dat nebyl přítomen vychovatel, (či pokud přítomen bude, aby neviděl klientům do dotazníkových archů) a umožníme klientům používat vlastní elektronické přístroje. Klienty několikrát ujistíme, že nikdo z ústavního personálu nebude mít k údajům přístup a že jde o výsledek celé skupiny, nikoliv jednotlivce. Tím se nám, jak doufáme, podaří zvýšit důvěru klientů a tím i kredibilitu celého výzkumu.

Velkým nedostatkem je také absence standardů pro námi zkoumanou věkovou skupinu. Autoři sice uvádějí, že je možné testem zkoumat i adolescentní populaci, standardy však pro ni nastaveny nejsou. Používáme proto jako referenční skupinu standardy pro věk 20-34. Nejstarší z našich respondentů budou 19letí, proto doufáme v překryv.

I přes mnohé výhrady k SVF 78 jsme se ale nakonec rozhodli tento dotazník použít. Zkoumaná populace klientů VÚ nesdílí jednoznačnou spojující stresovou situaci, která by nám umožnila požit dotazník zaměřený na situační coping a samotný pobyt ve VU za jednoznačně stresovou situaci označit nelze (v tomto ohledu byl zvažován například BRIEF COPE). A všechny nespecifické, na osobnostní stránku copingu zaměřené dotazníky do jisté míry sdílejí podobné nešvary jako SVF 78. Zahraniční metody (jako například Adolescent coping scale, či children's coping strategies checklist) jsou pro autorku těžko dostupné, zejména co se týče manuálů a standardů a hlavně jsme pro tento konkrétní návrh výzkumu považovali za důležité mít standardizaci pro českou populaci, což zatím splňuje pouze SVF 78. Rovněž byl zvažován nadějný dotazník Kohoutkův (2014), kterému ale bohužel také chybí standardizace a je teprve v procesu utváření. Jistou protiváhou pro situačně nespecifický SVF 78 jsou potom zařazené

polostrukturované rozhovory, které se zaměřují na situační kontext a nedostatky SVF 78 tak podle našeho názoru vyvažují.

Kromě nedostatků dotazníku lze také zmínit další limity, které tento návrh výzkumu má. Dalo by se uvažovat, že klienti s poměrně více problémovým chováním a s větším výskytem tzv. negativních copingových strategií se budou méně často ochotni výzkumu účastnit, či ho dokončit, potažmo ředitelé ústavů s takovými klienty (např. EPCHO, či některé skupiny v rámci ústavů), budou méně ochotní výzkum v těchto skupinách umožnit. To by mělo za následek předvýběr respondentů a negativní dopady na reprezentativnost zkoumaného vzorku. Proto se pokusíme promluvit specificky o tomto problému s personálem VÚ, které s námi budou spolupracovat a požádat o přístup k co možná nejreprezentativnějšímu vzorku místních klientů. Pokud s námi bude ochotna spolupracovat některá jednotka EPCHO či například skupina pro nezletilé matky s dětmi, pak je do vzorku zařadíme, abychom zajistili jeho maximální diverzitu.

Nakonec chceme zmínit jako možnou limitaci autorčinu nezkušenost v oblasti vedení rozhovoru, navazování kontaktu a utváření bezpečného prostoru během rozhovoru a také nedostatek zkušeností v kvalitativní analýze. Z toho důvodu budou jednotlivé rozhovory konzultovány s vedoucí práce. A to jak ve fázi přípravy, tak později ve formě nahrávky, kde se budou hledat možné prostory pro vylepšení vedení příštích rozhovorů, a nakonec i ve fázi analýzy, kde si bude autorka ověřovat správnost svých závěrů.

Abychom se v této části práce neomezili pouze na kritiku, chceme také zmínit možné přínosy a silné stránky tohoto výzkumného návrhu. Hlavními přínosy by mohly být zjištěné rozdíly mezi chlapci a dívkami, které dále umožní odhalit a zkoumat specifičnost těchto skupin a pracovat s nimi s užším zaměřením na konkrétní potřeby. A především metoda provedených polostrukturovaných rozhovorů, která by měla konkretizovat provedená měření a zároveň pomoci pochopit některé problémy a osobně nejpálčivěji vnímané stresory ze života klientů VÚ. Zvláštní pozornost jsme rovněž věnovali etice výzkumu a ochraně osobních údajů, protože to u této populace, která je z větší části nezletilá, a navíc velmi zranitelná případným špatným zacházením, či únikem osobních údajů, považujeme za mimořádně důležité.

6. Závěr

Klienti VÚ jsou populace od podstaty specifická a pro výzkum těžko přístupná. Statistické odchylky od běžné populace v negativním smyslu lze očekávat s pravděpodobností hraničící s jistotou a s trochou nadsázky lze říci, že ani zamítnutí nulové hypotézy, jakkoli by bylo pro tento výzkum výbornou zprávou, nebude příliš objevné. Zajímavé by jistě bylo, pokud by se ukázaly větší rozdíly mezi skupinou dívek a chlapců, což by mohlo naznačovat nesourodost mezi těmito dvěma skupinami a případně podnítit další výzkum, směřující k lepšímu pochopení rozdílnosti a specifických potřeb těchto dvou skupin v oblasti nácviku copingových strategií. Možným rozšířením navrhovaného výzkumu je zařadit, kromě klientů VÚ, také děti z DDS či klienty diagnostických ústavů, čímž bychom mohly naše závěry rozšířit pro celou populaci dětí ve školských zařízeních ústavní a ochranné výchovy. Další formou možné validizace navrženého výzkumu by mohlo být zjišťování copingových strategií klientů očima výchovného personálu ústavu, což by nám pomohlo ověřit některá tvrzení klientů a dodat výzkumnému materiálu další situační kontext.

O to zajímavější potom mohou být výsledky polostrukturovaných rozhovorů, které mohou pomoci odhalit konkrétní stresové situace v životě klientů a v prostorách VÚ. Podařilo-li by se nám identifikovat (v tomto a dalších navazujících výzkumech) nejčastější spouštěče stresových reakcí ve výchovných ústavech, mohl by hlubší výzkum napomoci k tomu, aby byly identifikovány problematické aspekty v praxích některých VÚ, které jsou slovy Van der Helma et al. (2014) i v našem prostředí často černou skříňkou, do které jsou klienti umístěni a deklaruje se (v mnoha případech jistě účinná) snaha o resocializaci, ale fakticky probíhá naprosté minimum výzkumů zaměřených na souhrnné zjišťování nejlepších postupů v procesu resocializace ve výchovných ústavech, které by pomohly účinné postupy sjednotit a rozšířit a postupy neefektivní či zbytečně stresující naopak omezovat. To vše bude, jak doufáme, v budoucnu předmětem dalších výzkumů. Ostatně pozitivní klima v ústavu, ke kterému by omezení zbytečných stresorů mělo dopomoci, se ukázalo jako efektivní prediktor lepší komunikace i lepších copingových strategií v několika uvedených výzkumech (Van der Helm 2014, Sekyra 3003).

Konečným cílem by ale mělo být navržení intervenčních technik, pomocí kterých by se klienti učili lépe a produktivněji reagovat na stres, volit copingovou strategii co nejlépe odpovídající situaci, cvičili řešení problémů či se učili účinně relaxovat, anebo hledat pomoc, podobně jak je tomu například v uvedeném výzkumu Rohdeho et al. (2004). Na základě předkládaných materiálů věříme, že by taková intervenční technika mohla být pro klienty a

jejich další život v mnohém přínosná. Spolu s Goodkindovou et al. (2008), se ale domníváme, že nejúčinnější intervenční technikou by bylo, učit adolescenty s problémovým chováním a dalšími rizikovými charakteristikami copingovým strategiím ještě před tím, než propadnou systémem a skončí ve výchovném ústavu. Takový přístup by nejen pomohl předcházet delikventnímu chování, ale umožnil brát v potaz jejich osobní situaci a zapojit do nácviku i jejich blízké okolí. A jestli jsme se o něčem na základě dat předkládaných v této práci přesvědčili, pak je to, že copingové strategie nelze oddělit od životní situace člověka, který je užívá a od konkrétních okolností, za kterých byly použity.

Reference

- Binderová, G. (2021). Dotazník Strategií zvládání stresu (SVF-78) – Recenze metody. *Testforum*, 9(14), 57–64. <https://doi.org/10.5817/tf2021-14-14688>
- Brychtová, P. (2009). Strategie zvládání zátěže v souvislosti s obrazem rodičů u dětí v dětském diagnostickém ústavu [Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích]. <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-51615>
- Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Thomsen, A. H., & Wadsworth, M. E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential in theory and research. *Psychological Bulletin*, 127(1), 87–127. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.127.1.87>
- Compas, B. E., Orosan, P. G., & Grant, K. E. (1993). Adolescent stress and coping: Implications for psychopathology during adolescence. *Journal of Adolescence*, 16(3), 331–349. <https://doi.org/10.1006/jado.1993.1028>
- Connor-Smith, J. K., & Flachsbart, C. (2007). Relations between personality and coping: A meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(6), 1080–1107. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.93.6.1080>
- Downey, L. A., Johnston, P. J., Hansen, K., Birney, J., & Stough, C. (2010). Investigating the mediating effects of emotional intelligence and coping on problem behaviours in adolescents. *Australian Journal of Psychology*, 62(1), 20–29. <https://doi.org/10.1080/00049530903312873>
- Frydenberg, E. (2008). *Adolescent coping: Advances in theory, research and practice (adolescence and society)* (2nd ed.). Routledge.
- Glasscock, D. J., Andersen, J. H., Labriola, M., Rasmussen, K., & Hansen, C. D. (2013). Can negative life events and coping style help explain socioeconomic differences in perceived stress among adolescents? A cross-sectional study based on the West Jutland cohort study. *BMC Public Health*, 13(1). <https://doi.org/10.1186/1471-2458-13-532>
- Goodkind, S., Ruffolo, M. C., Bybee, D., & Sarri, R. (2008). Coping as a mediator of the effects of stressors and supports on depression among girls in juvenile justice. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 7(2), 100–118. <https://doi.org/10.1177/1541204008327140>
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Portál.

- Hennink, M., & Kaiser, B. N. (2022). Sample sizes for saturation in qualitative research: A systematic review of empirical tests. *Social Science & Medicine*, 292, 114523. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.114523>
- Hobfoll, S. E., Freedy, J. R., Green, B. L., & Solomon, S. D. (1996). Coping in reaction to extreme stress: The roles of resource loss and resource availability. In M. Zeider & N. S. Endler (Eds.), *Handbook of coping: Theory, research, application* (pp. 322–349). John Wiley & Sons, INC.
- Chagnon, F. (2007). Coping mechanisms, stressful events and suicidal behavior among youth admitted to juvenile justice and child welfare services. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 37(4), 439–452. <https://doi.org/10.1521/suli.2007.37.4.439>
- Janke, W., & Erdmann, G. (2003). Strategie zvládání stresu – SVF 78 (J. Švancara, Trans.). Testcentrum.
- Janský, P. (2009). Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy [Disertační práce, Univerzita Karlova]. <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-273681>
- Johnson, V., & Pandina, R. J. (1991). Effects of the family environment on adolescent substance use, delinquency, and coping styles. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 17(1), 71–88. <https://doi.org/10.3109/00952999108992811>
- Kohoutek, T. (2014). Zvládání zátěže jako téma psychologické teorie a výzkumu [Disertační práce, Masarykova univerzita]. https://is.muni.cz/th/if6j9/disertacni_prace_tomas_kohoutek.pdf
- Komise pro etiku ve výzkumu FF UK. (2016). Vzor informovaného souhlasu s účastí ve výzkumu a se zpracováním osobních údajů. <https://www.ff.cuni.cz/fakulta/organy-fakulty/poradni-organy/komise-ff-uk/komise-pro-etiku-ve-vyzkumu/>
- Krohne, H. W. (2001). Stress and coping theories. In *International encyclopedia of the social & behavioral sciences* (pp. 15163–15170). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/b0-08-043076-7/03817-1>
- Lazarus, R. S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer.

MŠMT – Databáze ústavní výchovy. (n.d.).

https://dbuv.msmt.cz/?advsearch=1&krajokres=&typ=Vychovni+stav&spec_sluzby=

Paulík, K. (2017). *Psychologie lidské odolnosti* (2nd ed.). Grada.

Princeton research. (n.d.). Best practices for data analysis of confidential data. Research Integrity and Assurance. <https://ria.princeton.edu/human-research-protection/data/best-practices-for-data-a>

Roberts, A. G., & Lopez-Duran, N. L. (2019). Developmental influences on stress response systems: Implications for psychopathology vulnerability in adolescence. *Comprehensive Psychiatry*, 88, 9–21. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2018.10.008>

Rohde, P., Jorgensen, J. S., Seeley, J. R., & Mace, D. E. (2004). Pilot evaluation of the coping course: A cognitive-behavioral intervention to enhance coping skills in incarcerated youth. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 43(6), 669–676. <https://doi.org/10.1097/01.chi.0000121068.29744.a5>

Sekera, J. (2003). Komunikace ve výchovných ústavech. *Speciální Pedagogika*, 13(4), 274–296. <http://dspace.specpeda.cz/handle/0/509>

Shulman, E. P., & Cauffman, E. (2011). Coping while incarcerated: A study of male juvenile offenders. *Journal of Research on Adolescence*, 21(4), 818–826. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2011.00740.x>

Skinner, E. A., & Zimmer-Gembeck, M. J. (2016). *The development of coping*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-41740-0>

Špergová, A. (2019). *Copingové strategie u dětí žijících v dětském domově* [Bakalářská práce, Univerzita Karlova]. <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/110015/130255027.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

van der Helm, P., Beunk, L., Stams, G.-J., & van der Laan, P. (2014). The relationship between detention length, living group climate, coping, and treatment motivation among juvenile delinquents in a youth correctional facility. *The Prison Journal*, 94(2), 260–275. <https://doi.org/10.1177/0032885514524884>

Vavrysová, L. (2018). Rizikové aktivity, depresivita a vybrané osobnostní rysy u českých adolescentů z dětských domovů se školou a z výchovných ústavů. Univerzita Palackého v Olomouci.

VU Boletice. (2020). Vnitřní řád VU.

<https://vuboletice.cz/index.php/component/jdownloads/download/2-verejne-dokumenty/187-vnitri-rad-vu?Itemid=>

Wagner, E. F. (1993). Delay of gratification, coping with stress, and substance use in adolescence. *Experimental and Clinical Psychopharmacology*, 1(1-4), 27–43.

<https://doi.org/10.1037/1064-1297.1.1-4.27>

Zákon občanský zákoník, 89/2012 (2021). <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89?text=>

Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), 218/2003 Sb. (2022).

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, 109/2002 Sb. (2014). <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

Seznam příloh

Příloha 1: Informovaný souhlas – dotazník

Příloha 2: Informovaný souhlas – rozhovor

Přílohy

Příloha 1

Informovaný souhlas dotazník

Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu a se zpracováním osobních údajů

Informace o výzkumu:

Jmenuji se Natálie Bočková a jsem studentkou bakalářského studia oboru psychologie na filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Výzkum, kterého budete součástí, vzniká v rámci tvorby závěrečné bakalářské práce a jeho tématem jsou „Copingové strategie klientů výchovných ústavů“ V příštích 10 až 15 minutách budete vyplňovat online dotazník, zaměřený na Vaše reakce ve stresových situacích. Dotazník je anonymní, neobsahuje jméno ani jiné údaje, které by mohly vést k Vaší identifikaci. Vaše odpovědi uvidíte pouze Vy a autorka výzkumu. Za účast ve výzkumu obdržíte 2 plusové body (tato část bude záležet na zaměstnancích ústavu)

Děkuji za Vaši ochotu.

Informace o účastníkovi výzkumu:

rok narození:

pohlaví:

název výchovného ústavu, ve kterém aktuálně pobýváte:

V případě, že budete mít zájem obdržet po ukončení studie informace o výsledcích výzkumu, vyplňte prosíme kontaktní email, nebo telefonní číslo, či zaškrtněte políčko „Kontaktujte mě přes mého vychovatele.“, v takovém případě budou informace sděleny Vašemu vychovateli, který Vám je předá.

telefon:

e-mail:

Prohlášení

Svým souhlasem a svou další účastí na výzkumu potvrzuji, že

- a) jsem se seznámil/-a s informacemi o cílech a průběhu výše popsaného výzkumu (dále též jen „výzkum“);
- b) dobrovolně souhlasím s účastí své osoby v tomto výzkumu;
- c) rozumím tomu, že se mohu kdykoli rozhodnout ve své účasti na výzkumu nepokračovat;
- d) jsem srozuměn s tím, že jakékoliv užití a zveřejnění dat a výstupů vzešlých z výzkumu nezakládá můj nárok na jakoukoliv odměnu či náhradu, tzn. že veškerá oprávnění k užití a zveřejnění dat a výstupů vzešlých z výzkumu poskytují bezúplatně.

Zároveň prohlašuji, že

- a) souhlasím se zveřejněním anonymizovaných dat a výstupů vzešlých z výzkumu a s jejich dalším využitím;
- b) souhlasím se zpracováním a uchováním osobních a citlivých údajů v rozsahu v tomto informovaném souhlasu uvedených ze strany Univerzity Karlovy, Filozofické fakulty, IČ: 00216208, se sídlem: nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1, a to pro účely zpracování dat vzešlých z výzkumu, pro účely případného kontaktování z důvodu zpracování dat vzešlých z výzkumu či z důvodu nabídky účasti na obdobných akcích a pro účely evidence

a archivace; a s tím, že tyto osobní údaje mohou být poskytnuty subjektům oprávněným k výkonu kontroly projektu, v jehož rámci výzkum realizován;

- c) jsem seznámen/-a se svými právy týkajícími se přístupu k informacím a jejich ochraně podle § 12 a § 21 zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, tedy že mohu požádat Univerzitu Karlovu v Praze o informaci o zpracování mých osobních a citlivých údajů a jsem oprávněn/-a ji dostat a že mohu požádat Univerzitu Karlovu v Praze o opravu nepřesných osobních údajů, doplnění osobních údajů, jejich blokaci a likvidaci.

Výše uvedená svolení a souhlasy poskytnuji dobrovolně na dobu neurčitou až do odvolání a zavazuji se je neodvolat bez závažného důvodu spočívajícího v podstatné změně okolností.

Vše výše uvedené se řídí zákony České republiky, s výjimkou tzv. kolizních norem, a bude v souladu s nimi vykládáno, přičemž případné spory budou řešeny příslušnými soudy v České republice.

Zde bude v online dotazníku políčko SOUHLASÍM

Příloha 2

Informovaný souhlas rozhovor

Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu a se zpracováním osobních údajů

Informace o výzkumu:

Jmenuji se Natálie Bočková a jsem studentkou bakalářského studia oboru psychologie na filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Výzkum, kterého budete součástí, vzniká v rámci tvorby závěrečné bakalářské práce a jeho tématem jsou „Copingové strategie klientů výchovných ústavů“.

V rámci výzkumu s Vámi autorka práce provede rozhovor, který se bude zaměřovat na Vaše prožívání stresu. Na to, v jakých situacích stres pociťujete a jak na něj reagujete. Tento rozhovor bude nahráván na diktafon. Trvání rozhovoru bude v závislosti na jeho obsahu maximálně 45 minut. Rozhovor bude neveřejný, přístup k němu bude mít pouze autorka práce, školitel a případně další zaměstnanci či studenti univerzity, kteří se budou podílet na analýze. Plný text ani nahrávka rozhovoru nebude součástí práce a nebudou veřejně přístupné. Zaměstnanci ústavu nebudou mít k rozhovorům přístup. Části rozhovoru, které budou v práci případně uvedeny, budou anonymizovány a zbaveny všech informací, které by mohly vést k identifikaci účastníka výzkumu.

Rozhovor sám svou povahou může vyvolat nepříjemné pocity. Rozhovor proto bude veden s maximální obezřetností vůči Vámi. Pokud budete i přesto v průběhu rozhovoru nebo po jeho ukončení nepříjemné či negativní pocity pociťovat, prosím aby kdykoliv oznámil/a tuto skutečnost a vyhledal/a podporu buď u autorky práce, nebo u ústavního psychologa, či vedoucího pedagogického pracovníka, případně svou účast ve výzkumu ukončil/a. Ústavní psycholog a vedoucí pedagogický pracovník jsou s touto možností obeznámeni. V případě zájmu můžete kontaktovat autorku na tomto čísle: ----- a tomto emailu:----- . Kontaktní informace budou rovněž uloženy u Vašeho vychovatele.

Za účast ve výzkumu Vám náleží odměna v podobě 5 plusových bodů (bude záležet na zaměstnancích ústavu) a cukrovínek Vašeho vlastního výběru. Na tuto odměnu máte nárok, i pokud se rozhodnete rozhovor v průběhu ukončit.

Děkuji za Vaši ochotu

Informace o účastníkovi výzkumu:

jméno a příjmení:

rok narození:

Název ústavu, ve kterém aktuálně pobýváte:

Máte-li zájem po ukončení výzkumu získat informace o jeho výsledcích, prosím uveďte své kontaktní údaje, obraťte se na autorku výzkumu (viz kontaktní údaje uvedené výše), nebo se obraťte mna vedoucího vychovatele, kterému budou informace o výsledcích výzkumu předány.

telefon:

e-mail:

Prohlášení

Já níže podepsaný/-á potvrzuji, že

- a) jsem se seznámil/-a s informacemi o cílech a průběhu výše popsaného výzkumu (dále též jen „výzkum“);
- b) dobrovolně souhlasím s účastí své osoby (nezletilého dítěte svěřeného mi do péče) v tomto výzkumu;
- c) rozumím tomu, že se mohu kdykoli rozhodnout ve své účasti na výzkumu nepokračovat;

- d) jsem srozuměn s tím, že jakékoliv užití a zveřejnění dat a výstupů vzešlých z výzkumu nezakládá můj nárok na jakoukoliv odměnu či náhradu, tzn. že veškerá oprávnění k užití a zveřejnění dat a výstupů vzešlých z výzkumu poskytnu bezúplatně.

Zároveň prohlašuji, že

- a) souhlasím se zveřejněním anonymizovaných dat a výstupů vzešlých z výzkumu a s jejich dalším využitím;
- b) souhlasím se zpracováním a uchováním osobních a citlivých údajů v rozsahu v tomto informovaném souhlasu uvedených ze strany Univerzity Karlovy, Filozofické fakulty, IČ: 00216208, se sídlem: nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1, a to pro účely zpracování dat vzešlých z výzkumu, pro účely případného kontaktování z důvodu zpracování dat vzešlých z výzkumu či z důvodu nabídky účasti na obdobných akcích a pro účely evidence a archivace; a s tím, že tyto osobní údaje mohou být poskytnuty subjektům oprávněným k výkonu kontroly projektu, v jehož rámci výzkum realizován;
- c) jsem seznámen/-a se svými právy týkajícími se přístupu k informacím a jejich ochraně podle § 12 a § 21 zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, tedy že mohu požádat Univerzitu Karlovu v Praze o informaci o zpracování mých osobních a citlivých údajů a jsem oprávněn/-a ji dostat a že mohu požádat Univerzitu Karlovu v Praze o opravu nepřesných osobních údajů, doplnění osobních údajů, jejich blokaci a likvidaci.

Výše uvedená svolení a souhlasy poskytnu dobrovolně na dobu neurčitou až do odvolání a zavazuji se je neodvolat bez závažného důvodu spočívajícího v podstatné změně okolností.

Vše výše uvedené se řídí zákony České republiky, s výjimkou tzv. kolizních norem, a bude v souladu s nimi vykládáno, přičemž případné spory budou řešeny příslušnými soudy v České republice.

Potvrzuji, že jsem převzal/a podepsaný stejnopis tohoto informovaného souhlasu.

Dne:

Podpis:

Podpis ředitele ústavu (poručníka):